

XXXIII. Prima sententia crescere et generare A præcepit, secunda continentiam suasit. Cum adhuc rudis mundus et inanis est ^a, copiam ^b fecunditate generantes propagantur, et crescimus ad humani generis augmentum: cum jam refertus est orbis et mundus impletus, qui capere continentiam possunt, spadonum more viventes, castrantur ad regnum. Nec hoc jubet Dominus, sed hortatur; nec jugum necessitatis imponit, quando maneat voluntatis arbitrium liberum. Sed cum habitationes multas apud Patrem suum dicat (*Joan. xiv, 2*), melioris habitaculi hospitia demonstrat. Habitacla ista meliora vos petitis, carnis desideria castrantes, majoris gratiæ præmium in cœlestibus obtinetis. Omnes quidem qui ad divinum lavaerum Baptismi sanctificatione perveniunt, hominem illic veterem gratia lavaeri salutaris exponunt, et innovati B Spiritu sancto, a sordibus contagionis antiquæ iterata natiuitate purgantur. Sed natiuitatis iteratæ vobis major sanctitas et veritas competit, quibus desideria jam carnis et corporis nulla sunt. Sola in vobis quæ sunt virtutis et spiritus ad gloriam remanserunt ^c. Apostoli vox est, quem Dominus vas electionis suæ dixit, quem ad promenda ^d mandata cœlestia Deus

misit: *Primus homo, inquit, de terræ limo, secundus homo de cœlo* ^c. *Qualis ille de limo, tales et qui de limo; et qualis cœlestis, tales et cœlestes. Quomodo portavimus imaginem ejus qui de limo est, portemus et imaginem ejus qui de cœlo est* (*I Cor. xv, 47-49*) Hanc imaginem virginitas portat, portat integritas, ¹⁶¹ sanctitas portat et veritas; portant disciplinæ Dei memores, justitiam cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendam injuriam mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace unanimes atque concordēs.

XXIV. Quæ vos singula, o bonæ virgines, observare, diligere, implere debetis; quæ Deo et Christo vacantes, ad Dominum, cui vos dicastis, et majore et meliore parte præceditis. Provecæ annis, junioribus facite magisterium: minores natu, præbete comparibus incitamentum. Hortamentis vos mutuis excitate, æmulis de virtute documentis ad gloriam provocate. Durate fortiter, spiritaliter pergite, pervenite feliciter. Tantum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis virginitas honorari.

LECTIONES VARIANTES.

^a *Esset Oxon. ex omnibus mss. Est Impr.*

^b *Copiosa Ar. Copia fecunditatis Bod. 1, 2. Ver. Voss. 1.*

^c *Ad gloriam deest in Ar. MR.*

^d *Promerenda MR.*

^e *Secundus de cœlo Thu. Foss. Corb.*

STEPH. BALUZII NOTÆ.

XXIII. — *Habitationes. Codex Fuxensis mansiones. Quod fortasse melius est. Nam in capite xiv, Evangelii secundum Joannem, ad quod istic respicit Cyprianus, legitur in editione vulgata: In domo patris mei mansiones multæ sunt. Sed heic meminisse oportet Cyprianum alia versione usum esse quam ea qua nos utimur.*

Ad divinum lavaerum. Ita posui secutus fidem unius libri mei veteris. Atque ea lectio mihi videtur optima. Nam alia est admodum intricata, quæ ita habet: Omnes quidem qui ad divinum munus et patrium Baptismi sanctificatione perveniunt. Quid ¹⁶³ enim heic facit vox patrium? Et tamen illa habetur in codice Segneriano et in sex aliis. Alii septem et veteres editiones præferunt patrimonium, Beccensis patriam. Sed nulum horum vocabulorum congruit huic loco, mea quidem sententia. Si quis tamen horum alterutrum retinere voluerit, non repugno.

Quomodo portavimus. Refert hanc postremam libri istius partem sanctus Augustinus lib. iv de Doctrina christiana cap. 21.

XXIV. — *Minores natu præbete. Post ista Pamelius, cui præverat editio qua: dicitur Grævii, adjecit ex codice Affligeniensi et ex Coloniensi, majoribus ministerium; idque optime quadrare ait. Ego non disputo an optime quadret. Illud tantum aio, me ilico expunxisse hæc duo vocabula, quia illa non inveni in antiquis editioni-*

bus, neque in ullo eorum veterum exemplarium quibus usus sum, id est viginti septem.

Virginitas honorari. Id est, cum in vobis Dominus martyrium ceperit honorare, ut scriptum est in libro de Laude martyrii, pag. 352, quando ignes aut cruces, ut ait in hoc ipso libro de Habitu virginum, pag. 175, sanctus Martyr, aut ferrum vel bestias patiemini ut coronam martyrii accipiatis. Prudentius in Carmine de sancto Fructuoso episcopo Tarraconeusi: Carcer christicolis gradus coronæ est. Hieronymus in Quæstione xi ad Hedibiam: Triumphus Dei est passio martyrum et pro Christi nomine cruoris effusio et inter tormenta latitatio. Virginitas igitur incipit honorari cum virgo christiana incipit pati pro nomine Christi. Cyprianus in libro de Unitate Ecclesiæ, pag. 201: Confessio exordium gloriæ est, non meritum jam coronæ, nec perficit laudem, sed incipit dignitatem, et Epist. lxxvii, ad Martyres, pag. 459: Fustibus cæsi prius graviter et afflicti per ejusmodi pœnas initiastis confessionis vestræ gloriosa primordia. Inde illa querela Secundæ virginis et martyris, que cum videret Rufinam sororem suam flagellari, clamavit ad judicem: Cur sororem meam gloriæ officis, me vero ejus gloriæ non pateris esse participem? Celerinus in Epistola ad Lucianum, pag. 29: Sic coronet te cujus nomen confessus es.

LIBER DE LAPSIS.

ARGUMENTUM. — *Pollicitus erat frequenter Cyprianus, ubi primum pax Ecclesiæ reddita foret, se cer-*

tius quid scripturum de ratione lapsorum: hoc igitur libro promissis satisfacit. Et in primis, ob oculos

STEPH. BALUZII NOTÆ.

DE LAPSIS. — *Libri istius, ut ab aliis jam observatum est, mentionem facit ipse Cyprianus Epist. LI pag. 66, et Pontius diaconus in Vita ejus, tum etiam*

sanctus Augustinus et sanctus Fulgentius in locis infra notatis. Addunt aliqui Eusebium Cæsariensem, sed falso. Decepit eos indiligentia. Cum enim Rufi-

posita cum gaudio tam insperata Ecclesiae pace, et confessorum cæterorumque stantium in fide constantia et deinde cum dolore summo lapsorum ruinis, ac persecutionis præteritæ causis explicatis, disciplinæ nempe neglectu et peccatis fidelium; graviter increpat lapsos quod, ad prima statim verba minantis inimici idolis sacrificaverint, et non potius, juxta Christi consilium, secesserint: item quod jam sacrificiis macalati, contra Evangelii legem, ante expiata delicta, ante exomologesin criminis factam vim inferrent corpori et sanguini Domini, et communicationem ac pacem a quibusdam presbyteris sine episcopi sententia extorquerent. Deterritos proinde vindicta divina lapsorum aliquot qui indigne communicarant (obiter interjecta mentione libellaticorum, quod a crimine non excusarentur), et animatos eorum exemplo qui, quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti, quoniam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter et simpliciter confitentes, exomologesin faciebant; ad confessionem delicti, ad pœnitentiam publicam, ad satisfactionem plenam multis hortatur. Postremo vitari monet Novatianos, consultans Scripturis aliquot illorum hæresin.

I. PAX ecce, dilectissimi fratres, Ecclesiae reddita est et, quod difficile nuper incredulis ac perfidis impossibile videbatur, ope atque ultione divina securitas nostra reparata est. In lætitiis mentes redeunt, et, tempestate pressuræ ac nube^a discussa, tranquillitas ac serenitas refulserunt. Dandæ laudes Deo, et beneficia ejus ac munera cum gratiarum actione celebranda, quamvis agere gratias nostra vox^b nec in persecutione cessaverit. Neque enim tantum iniunio

LECTIONES VARIANTES.

^a Nube discussa et caligine discussa *Ar. NC. 1. Bod. 2. Lam. Ebor.* Tempestate pressa *Voss. 5.* Nube et caligine *Oxon. Rigalt.*
^b Nostra vox convenit *Bod. 4.*
^c Nos qui Deum toto corde et animo diligimus, benedictiones ejus et laudes non *Voss. 3.*
^d Eluxit et confessores *Bod. 4.*
^e Numis Ben. Luminis *Ar. Voss. 1. Lam. Bon. 3.*

licere potest ut non, qui Dominum toto corde et anima et virtute diligimus^c, benedictiones ejus et laudes semper et ubique cum gloria prædicemus. Exoptatus votis omnium dies venit, et, post longæ noctis horribilem tetramque caliginem, Domini luce radiatus mundus eluxit^d.

II. Confessores, præconio boni nominis^e claros et virtutis ac fidei laudibus gloriosos, lætis conspectibus intuemur, sanctis osculis adhærentes, desideratos diu inexplebili cupiditate complectimur. Adest militum Christi cohors candida, qui persecutionis urgentis ferociam turbulentam stabili congressione fregerunt, parati ad patientiam carceris, armati ad tolerantiam mortis. Repugnastis^f fortiter sæculo, spectaculum gloriosum præbistis Deo^g, securis fratribus fuistis exemplo. Religiosa vox Christum^h locuta est, in quem se semel credidisse confessa est. Illustres manus, quæ non nisi divinis operibus assueverant, sacrificiis sacrilegis restiterunt. Sanctificata ora cælestibus cibis, post corpus et sanguinem Domini, profana contagia et idolorum reliquias respuerunt. Ab impio sceleratoque velamine, quo illic velabantur sacrificantium capita captiva, caput vestrum liberum mansit. Frons cum signo Dei pura, diaboli coronam ferre non potuit, coronæ se Domini reservavit. Quam vos læte sinuⁱ suo excepitⁱ mater Ecclesia de prælio revertentes! quam beata, quam gaudens portas suas aperit, ut adunatis agminibus intretis, de hoste prostrato trophæa referentes! Cum triumphantibus viris et feminæ veniunt, quæ cum sæculo dimicantes^k, sexum quoque vicerunt. Veniunt et geminata militiæ suæ gloria virgines, et pueri annos suos virtutibus traeseantes. Necnon et cætera stantium multitudo

^f Repugnantes *Bod. 1, 5.*

^g Deum securis *Voss. 1.*

^h Christi *Bod. 1. 4.*

ⁱ Lætos in sinu *Voss. 1, 2, 3.* Læto sinu *Oxon. Impr.*

^j Excepit *Bod. 1, 4, Lam.*

^k Cum sæculo sexum quoque *Bod. 1. 3. 4. Lam. Ebor. Voss. 1. 3. Thu. Corb. Vat. 2. MR.*

STEPH. BALUZII NOTÆ.

nus latine verterit Historiam ecclesiasticam Eusebii, credentes illum eam vertisse simpliciter et nihil addidisse de suo, sibi persuaserunt ea quæ in interprete leguntur de hoc Cypriani libro exstare etiam apud Eusebium. Quod verum non est. Hæc sunt verba Rufini: *Cyprianus de his, id est de Lapsis librum magnificentissime scriptum edidit, in quo et Lapsos ad pœnitentiam cohortandos et contradicentes alienos esse a Christi visceribus statuit.* Hunc porro librum et librum de Unitate Ecclesiae frequenter citat Venericus Vercellensis episcopus.

I. — Pax ecclesie reddita. Post obitum Decii, ut ostendit Pearsonius in Annalibus Cyprianicis.

Nube. Rigaltius addidit et caligine. Sed hanc additionem, quæ laudè dubie est ex glossemate, non agnoscent alia editiones nec libri veteres. Reperta est in duobus tantum, in uno nimirum regio, ex quo puto Rigaltium accepisse, et in Moysiæensi.

Votis omnium. Codex Fuxensis, *voibus et votis omnibus.*

II. — Cohors candida. Tertullianus in libro 1 ad Uxorem: *Tota illa Ecclesia candida de sanctitate conscribitur.* Ubi vide Rigaltium. Idem Tertullianus in libro

de Corona: *Et de martyrii corona laurea melius coronandus.* Vide notas Joannis Ludovici de la Cerda pag. 649. De massa candida vide Baronium an. 261 et 303.

Sacrificiis sacrilegis. Septem libri veteres habent sacrificiis ac sacrilegis.

Reservavit. Duo libri veteres *mancipavit.*

Sexum vicerunt. Supra, Epist. xxxi, pag. 164 *sexu suo fortiores.* Ubi vide notas.

Annos suos virtutibus. Ita veteres editiones, viginti et tres libri nostri, et quatuor Anglicani. In uno regio et in Moysiæensi legitur, *annos suos continentia virtutibus.* Cum autem vox *continentia* desit in tam multis antiquis codicibus, cum non conveniat⁵³⁴ huic loco, ut ait Latinus, nobis visum est illam esse delendam. Sane Pamelius illam adiecit ex editione quæ dicitur Gravii et ex quodam veteri libro. Verum idem Latinus jampridem pronuntiavit eam auctoritatem tanti non esse ut persuadere possit vocem hanc esse retinendam.

Stantium. Veteres editiones, codex Seguierianus, Gratianopolitanus, recentior Victorinus, et unus Va-

vestram gloriam sequitur, proximis et pene conjunctis laudis insignibus vestigia vestra comitatur. Eadem et in illis sinceritas cordis, eadem fidei tenacis integritas. Inconcessis præceptorum cœlestium radicibus¹⁸² nixos et evāgelicis traditionibus roboratos, non præcipienti exilia, non destinata tormenta, non rei familiaris damna, non corporis supplicia terruerunt. Explorandæ fidei præfinitiebantur dies. Sed qui sæculo renuntiassè se meminit, nullum sæculi diem novit; nec tempora terrena jam computat qui æternitatem de Deo sperat:

III. Nemo^a, fratres dilectissimi; nemo hanc gloriam mutilet, nemo incorruptam stantium firmitatem maligna obtreccatione debilitet. Cum dies negantibus^b præstitutus excessit, quisquis professus intra diem non est, Christianum se esse confessus est^c. Primus est victoriæ titulus, gentilium manibus apprehensum Dominum confiteri: secundus ad gloriam gradus^d est cauta secessione substractum Domino reservari^e. Illa publica, hæc privata confessio est. Ille iudicem sæculi vincit, hic contentus Deo suo iudice conscientiam puram cordis integritate custodit. Illic, fortitudo promptior, hic sollicitudo securior. Ille appropinquante hora sua, jam maturus inventus est; hic fortasse dilatus est qui, patrimonio derelicto, ideirò secessit quia non erat negaturus: confiteretur utique si fuisset et ipse detentus.

IV. Has martyrum cœlestes coronas, has confessorum glorias spirituales, has stantium fratrum maximas eximiasque virtutes mœstitia una contristat; quod avulsam nostrorum viscerum partem violentus

A inimicus populationis suæ strage deiecit. Quid hoc loco faciam, dilectissimi fratres? fluctuans vario mentis æstu, quid aut quomodo dicam? Lacrymis magis quam verbis opus est ad exprimendum^f dolorem quo corporis nostri plaga deflenda est; quo populi aliquando numerosi multiplex lamentanda jactura est. Quis enim sic durus aut ferrens, quis sic fraternæ charitatis^g oblitus, qui inter snorum multifformes ruinas et lugubres ac multo squalore deformes reliquias constitutus siccos oculos tenere prævaleat, nec, erumpente statim fletu, prius genitus suos lacrymis quam voce depromat? Doleo, fratres, doleo vobiscum, nec mihi ad leniendos dolores meos integritas propria et sanitas privata blanditur, quando plus pastor in gregis sui vulnere vulncretur. Cum singulis pectus meum copulo, mœroris et funeris pondera luctuosa participo. Cum plangentibus plango, cum deflentibus defleo, cum jacentibus jacere me credo. Jaculis illis grassantis^h inimici mea simul membra percussa sunt, sævientes gladii per meâ viscera transierunt. Immunis et liber a persecutionis incurso fuisse non potest animus. In prostratis fratribus et me prostravit affectus.

V. Habenda tamen est, fratres dilectissimi, ratio veritatis, nec sic mentem debet et sensum persecutionis infestæ tenebrosaⁱ caligo cœcasse, ut nihil remanserit lucis et luminis unde divina præcepta perspicere possint. Si cladis causa cognoscitur, et medela vulneris invenitur. Dominus probari familiam suam voluit; et quia traditam nobis divinitus disciplinam pax longa corruperat, jacentem fidem et pene^j, ut

LECTIONES VARIANTES.

^a Nemo, fratres, nemo Voss. 1. Lam. MR.

^b Negantium Voss. 1. 5.

^c Se non est confessus? Lam.

^d Gradus est, cum quis se Voss. 1. 1.

^e Servavit Voss. 1.

^f Extendendum Ar. Lam. Ben. Ebor. NC. 2. Bod. 2.

^g Sic cladis Lam.

^h Grassantibus Ldt. NC. 2.

ⁱ Infestæ tenebrosâ Voss. 1. 3.

^j Et ut pene Lam. Bod. 2.

STĒPII. BALUŽII NOTÆ.

ticanus habent *circumstantium*. Sed hæc lectio bona non est. Lamontianus habet *adstantium*.

Damna. Hæc vox deest in antiquis editionibus et in tredecim libris veteribus. Erasmus adiecit. Non reperit autem illam nisi in quinque codicibus. Retinui tamen, quia videtur necessaria.

Explorandæ. Hanc lectionem exhibent sexdecim vetera exemplaria. Codex Remensis sancti Dionysii habet: *Expugnandæ fidei præfigebantur dies*. Burgundicus, *prænuuntiabantur*. Veteres editiones; *pertimebantur*.

III. — *Cauta secessione*. De hac secessione sancti Mar tyris sic scribit inter alia Pontius diaconus: *Sequitur ut probemus secessum illum non hominis pusillanimitate conceptum, sed, sicuti est, vere fuisse divinum*. Sic de Paulo eremita ait Hieronymus: *Cum persecutionis procella denotaret, in villam remotiorem et secretiorem recessit*. Vide librum Tertulliani *de Fuga in persecutione*.

IV. — *Durus aut ferreus*. Cicero Actione II in Verrem: *Quis tam fuit illo tempore durus ac ferreus, quis tam inhumanus*. Juvenalis *Satira* 1:

Nam quis Intque

Tam patiens urbis tam terreus ut teneat se!

Incurso. Codex Fluxensis *impetu*. Paulo post in hoc ipso libro, *nec prostratus est persecutionis impetu*.

Vide quæ de incurso notavimus ad Epistolam xxiii, pag. 421.

In prostratis. Optatus lib. 1, nonnullos funestam prostravit in mortem.

V. — *Pax longa corruperat*. Sanctus Augustinus in Epistola ad Bonifacium comitem; *Decuit enim eos sollicitudo quos negligentes securitas fecerat*. Sulpitius Severus lib. II sacre Historiæ: *Plerique corum longa rursus pace corrupti*. Et infra: *Rursum corrupti longæ pacis malo idolis libaverunt*. Velleius Patereulus lib. II, *Pannonia insolens longæ pacis bonis*. Et Tacitus lib. IV *Annalium* tradit Pisonem fuisse pæce incuriosum. Juvenalis *Sat. VI*: *Nunc patimur longæ pacis mala*. Lucanus lib. V: *Longaque in pace quietos bellorum primus sparsit furor*. Modestus in libro de Vocibus rei militaris: *Longa securitas pacis homines partim ad delectationem otii, partim ad civita traduxit officia*. Casar lib. II de Bello civili: *Multitudo insolens driturnitate otii*. Cassianus lib. V, cap. 19: *Scilicet ne pacis otio miles Christi lenescens incipiat oblivisci constitutionum suarum gloriosa certamina, ac securitatis inertia dissolutus præmiorum stipendiis ac triumphorum meritis defraudetur*. Sanctus Leo Papa sermone II in solemnitate Epiphaniæ: *Vigilanter cavenda sunt illa discrimina quæ de otio ipsius pacis oriuntur*. Vide notas nostras ad librum VI Salyiani.

ita dixerim, dormientem censure ecclesie crexit; A cumque nos peccatis nostris amplius mereremur, clementissimus Dominus sic cuncta moderatus est, ut hoc omne quod gestum est exploratio potius quam persecutio videretur.

VI. Studebant augendo patrimonio singuli, et, oblitii quid credentes aut sub Apostolis ante fecissent aut semper facere deberent, insatiabili cupiditatis ardore ampliandis facultatibus iacubabant. Non in sacerdotibus ^a religio devota, non in ministris ^b fides integra, non in operibus in misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, in feminis forma facata, adulterat post Dei ¹⁸³ manus oculi, capilli men-

LECTIONES VARIANTES.

^a Sacerdotis *Bod.* 1. 4.

^b Ministeris *Bod.* 2. 4. *Thu. Foss. Lum. Manut. Gronov. Lips.*

B ^c Prostituere cum gentibus *NC I. Pem.*

^d Quastuosas nundinas *Bod.* 4.

STEPH. BALUZII NOTÆ.

Amplius mereremur. Ita antiquæ editiones. Erasmus scripsit *amplius pati mereremur*; quod ego reperi in quatuor antiquis exemplaribus. Gravii quæ dicitur editio id quoque habuit, sed miuutiore charactere scriptum, ut intelligi daretur dubium videri an esset Cypriani. Vox autem *pati* non invenitur in octodecim exemplaribus nostris neque in quinque Anglicanis; neque in editionibus Manutii et Morellii. Ego suspensam arbitror a quodam sciolo qui putaret sensum non esse integrum absque illo vocabulo, sicut Freinsheimius ad librum II Historiarum Taciti, ubi legitur *incipi victoriam ratus*, existimat vocem *ratus* adjectam esse ab aliquo extraneo, qui deesse aliquid heic putabat. Erasmus tamen editio possit adjuvari ex eo quod paulo post sequitur, *quid non perpeti tales pro peccatis ejusmodi mereremur*.

VI. In ministris. Duò libri veteres habent *mi-* C

Capilli mendacio colorati. Infra in hoc libro, pag. 191, et quæ capillos tuos inficis. Ovidius lib. III, de Arte amandi: *Femina canitiem germanis inficit herbis.* Martialis lib. VI, Epigr. 57: *Mentris fictis unguento Phœbe capillos.* Columella in præfatione librorum de Rustica: *Capitum et capillorum concinnatores non solum ipse audivi, sed et ipse vidi.* Vide notas ad librum de Habitu virginum in verbo *lapillis*, pag. 528.

Jungere cum infidelibus. Citat hunc locum sanctus Augustinus, lib. I ¹⁸³ de Conjugiis adulterinis cap. 21: *Quamvis beatissimus Cyprianus inde non dubitet nec in levibus peccatis constinat jungere cum infidelibus vinculam matrimonii, atque id esse dicat prostituere gentilibus membra Christi.* Item in libro de Fide et Operibus cap. 19, ubi hinc colligit quedam uno sæculo tolerata esse quæ in alio non licebant. Sane Tertullianus docet unam fidei regulam esse immutabilem, cetera vero correctionis et discipline admittere novitatem correctionis. Vide rursus sanctum Augustinum in Epistola ad Bonifacium de variis Consuetudinibus Ecclesiarum et provinciarum. Hieronymus lib. I contra Jovinianum: *Junguntur gentilibus et templa Christi idolis prostituunt.* Idem in Epistola ad Eustochium de Custodia virginitatis: *Si autem et illæ quæ virgines sunt ob alias tamen culpas virginitate corporum non salvantur, quid fiet illis quæ prostituerunt membra Christi?* Concilium Arelatense primum canone 11: *De puellis fidelibus quæ gentilibus junguntur placuit ut aliquanto tempore a communione separentur.* Vide Rigaltii observationes in librum II Tertulliani ad Uxorem. In titulo Codicis Theodosiani de Nuptiis gentium, præcipitur ut nulli provincialium, cuiuscumque ordinis aut loci fuerit, cum barbara sit uxor conjugium, nec ulli gentium provincialis femina copuletur, et si contra factum fuerit, capitaliter exple-

daio colorati. Ad decipienda corda simplicium callidæ fraudes, circumveniendis fratribus subdole voluntates. Jungere cum infidelibus vinculum matrimonii, prostituere gentilibus ^c membra Christi. Non jurare tantum temere, sed adhuc etiam pejerare: præpositos superbo tumore contemnere; venenato sibi ore maledicere, odiis pertinacibus invicem dissidere. Episcopi plurimi, quos et hortamento esse oportet cæteris et exemplo, divina procuratione contempta, procuratores rerum sæcularium fieri, derelicta cathedra, plebe deserta, per alienas provincias oberrantes, negotiationis quæstuosæ nundinas ^d aucupari, esurientibus in Ecclesia fratribus, habere argentum largiter

tur. Geniles istic, ut recte observat Jacobus Gothofredus, non dicuntur respectu fidei seu religionis, verum respectu Romanorum, barbari, et speciatim ii qui ex variis gentibus felicitatem Romanam sequentes se ad imperium contulerant. Itaque provincialibus opponuntur, id est Romanis, non etiam Christianis.

Hortamento. Hæc est editio Manutii, cum superiores editiones habent *ornamento*. Læctionem Manutianam inveni in duodecim vetustis codicibus. Alia extat in aliis septem, in editione Morelliana, et apud sanctum Augustinum lib. III, *contra Cresconium*, cap. 56. Vide quæ in simili casu adnotavi ad Epistolam xv, pag. 401. In Concilio Toletano III, canone 10, legitur *hortamento concilii* et alibi *ornamento*.

Procuratores. Vetitum istud semper in Ecclesia Dei. Insignis est in ea causa locus in canone 16, concilii Carthaginensis habiti P. C. Honorii XII et Theodosii VIII, extatque apud Gratianum 21, q. 2: *Placuit ut episcopi.* Vide *Epitomen juris pontificii* Antonii Augustini lib. IV, tit. 75, et notas nostras ad librum Agobardi de modo Regiminis ecclesiastici. Vide etiam invectivam Jacobi Cardinalis Papiensis adversus Joannem Cardinalem Atrebatensem. Sulpitius Severus lib. I *Historiæ sacræ*, cum dixisset levitis nullam potestatem datam, quo liberius servirent Deo, addit: *Equidem hoc exemplum non tacitus præterierim, legendumque ministris ecclesiarum libenter ingererim. Elehim præcepti hujus non solum innumeros sed etiam ignari mihi videntur. Tanta hoc tempore animos habendi cupiditas, velut tabes, incessit. Inhiant possessionibus, prædâ excolunt, auro incubant, emunt venduntque, quæstui per omnia student.* Vide sanctum Gregorium lib. VII, Epist. XI, *adversus Basilium episcopum Capuanum*. Hieronymus in Epistola ad Nepotianum de Vita clericorum: *Procuratores et dispensatores domorum alienarum quomodo possunt esse clerici qui proprias jubent contemnere facultates?* Quo referri etiam possunt ea quæ diximus in notis ad Capitularia, pag. 1169.

Derelicta cathedra. Contra regulas ecclesiasticæ discipline. Vide concilia Africana.

In Ecclesia fratribus. In editione Pamelii adjectum est non subvenire. Sed ego additamentum illud non reperi in veteribus libris a me visis neque in Anglicanis. Sane Pithæanus habet nihil tribere. Quo etiam modo scriptum quoque fuisse in Cambertonensi testatur Pamelius. Et tamen minime necessarium mihi videtur hoc additamentum. Reprehendit Cyprianus episcopus qui cum viderent fratres in Ecclesia esurientes, aurum et argentum sitibant. Dixi aurum et argentum, quia in uno libro meo veteri scriptum est: *Esurientibus in Ecclesia fratribus aurum habere largiter velle, et in alio argentum pro*

velle, fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris mul- A
tiplicantibus fœnus angere. Quid non perpeti tales
pro peccatis ejusmodi mereremur, cum jam pridem
præmonuerit ac dixerit censura^a divina : Si derelique-
rint^b legem meam et in judiciis meis non ambulaverint,
si justificationes meas profanaverint et præcepta mea
non observaverint, visitabo in virga facinora eorum et in
flagellis delicta eorum^c (Psal. LXXXVIII, 31-35).

VII. Prænuntiata sunt ista nobis et ante prædicta.
Sed nos, datæ legis et observationis immemores, id
egimus per nostra peccata, ut, dum Domini mandata
contemnimus, ad correctionem^d delicti et probatio-
nem fidei remediis severioribus veniremus. Nec sal-
tem sero conversi ad Domini timorem sumus, ut hanc
correctionem nostram probationemque divinam pa-
tienter et fortiter subiremus^e. Ad prima statim verba
minantis inimici maximus fratrum numerus fidem
suam prodidit; nec prostratus est persecutionis im-
petu, sed voluntario lapsu se ipse prostravit. Quid oro
inauditus, quid novum venerat, ut, velut incognitis^f
atque inopinatis rebus exortis, Christi sacramentum
temeritate præcipiti solveretur? Nonne hæc et Pro-
pheta ante et Apostoli postmodum nuntiaverunt?
nonne justorum pressuras et gentilium semper inju-
rias pleni sancto Spiritu prædicaverunt? nonne fidem
nostram semper armans et Dei servos cœlesti voce
corroborans dicit Scriptura divina : Domini Deum
tuum adorabis, et illi soli servies (Deut. vi, 13; Matth.

iv, 10). Nonne, iram divinæ indignationis ostendens et
pœnæ metum præmonens, denuo dicit : Adoraverunt
eos & quos fecerunt digiti eorum; et curvatus est homo
et humilitatus est vir, et non laxabo illis (Isa. ii, 8).
Et iterum Deus loquitur dicens : Sacrificans diis era-
dicabitur, nisi Domino soli (Exod. xxii, 19). In Evan-
gelio quoque postmodum Dominus, in verbis doctor
et consummator^h in factis, docens quid liceret, et fa-
ciens quodemque docuisset, quicquid nunc geritur et
geretur nonne ante præmonuit? Nonne et negantibusⁱ
æterna supplicia et salutaria contentibus præmia
ante constituit?

VIII. Exciderunt quibusdam, pro nefas! omnia et
de memoria recesserunt. Non expectaverunt saltem
ut ascenderent apprehensi, ut interrogati negarent i.
Ante aciem multi victi, sine congressione prostrati;
nec hoc sibi reliquerunt, ut sacrificare idolis videren-
tur inviti. Ultra ad forum currere, ad mortem sponte
properare, quasi hoc olim cuperent, quasi amplec-
terentur occasionem datam quam semper optassent.
Quot illic^k a magistratibus vespera urgente dilati
sunt? quot, ne eorum differretur interitus, etiam ro-
gaverunt? Quam vim potest talis ostendere, qua cri-
men suum purget, cum vim magis ipse fecerit ut pe-
raret? Nonne, quando ad Capitolium sponte ventum
est, quando ultra ad obsequium diri facinoris accessum
est, labavit^l gressus, caligavit aspectus, tremue-
runt viscera, brachia concenterunt? nonne sensus.

LECTIONES VARIANTES.

^a Scriptura Voss. 1, 2.

^b Filii add. Voss. 1.

^c Iniquitates eorum et in flagellis delicta eorum; mi-
sericordiam autem ab eo non dispergam ab eis. Voss. 3.

^d Correctionem Ar. Lam. Voss. 1.

^e Patienter subiremus Voss. 3. Lin.

^f Ignotis Voss. 1.

^g Adoraverint deos Voss. 3. p.

^h Doctor, consummatur in factis Thu. Foss.

ⁱ Futura sua Bod. 4.

^j Expectaverunt saltem ut interrogati rogarent, ut
thus accenderent Voss. 3. Impr.

^k Quod illic Voss. 4. quid illi Oxon.

^l Lapsus est Boss. 1.

STEPH. BALUZII NOTÆ.

aurum. Sed, quod jugulum petit, sanctus Augustinus
hunc eundem locum referens in Epistola ad Macro-
bium, lib. iii, adversus Cresconium, cap. 36, et lib. iv
de Baptismo contra Donatistas, cap. 9, non habet hoc
additamentum. Deest etiam apud Venericum episcopum
Vercellensem in libro de Unitate Ecclesiæ et
apud Thomam Valdensem in Doctrina x de Sacra-
mentalibus. Hieronymus in Epistola ad Nepotianum
de Vita clericorum : *Gloria episcopi est pauperum
inopiæ providere. Ignominia omnium sacerdotum est
propriis studere divitiis. Vide Prosperum sive Ju-
lianum Pomerium lib. iii de Vita contemplativa*⁵³⁵,
cap. 24.

*Fundos rapere. Citat hunc locum sanctus Au-
gustinus lib. iv de Baptismo contra Donatistas, cap.
40, et in Epistola ad Macrobius. Julianus Pomerius
lib. i de Vita contemplativa, cap. 13, loquens de
episcopis : Fundorum terminos sine termino cupidi-
tatis extendant, et se passim exquisitis deliciis dedunt
quæ animum corpusque debilitant. De Potamio Oly-
sipone episcopo ita legitur in libello precum Marce-
lini et Faustini : Sed et Potamio non fuit inulta sacræ
fidei pravariatio. Denique cum ad fundum properat
quem pro impia fidei subscriptione ab Imperatore me-
ruerat impetrare, dans novas penas linguæ per quam
blasphemaverat, in via moritur, nullos fructus fundi
vel visione percipiens. Hieronymus in Epistola ad Ne-
potianum de Vita clericorum : Turpe est ante fores
sacerdotis Christi crucifixi et pauperis, et qui cibo*

quoque vescatur alieno, lictores consulum et milites
excubare, judicemque provinciæ melius apud te pran-
dere quam in palatio. Cui loco recte adjungi possunt
ea quæ Ammianus Marcellinus lib. xxvii, dicit de
conviviis episcoporum Romanorum sui temporis,
quos ait epulas curasse profusas, adeo ut eorum
convivia regales superarent mensas. Vide supra
pag. 444.

*Justificationes. Novem libri nostri et sex An-
glicani et editio Morelliana præferunt justitias.*

VIII. — *Ascenderent apprehensi. Hæc est lectio
editionis Anglicanæ, quam confirmant vetera exem-
plaria, quam vero Rigaltius in observationibus suis
ait esse verissimam. Cæterum Manutius et Morellius
non fuere primi qui eam induxerunt, ut putasse
videtur Rigaltius. Habetur enim in antiquis editio-
nibus. Vide quæ notamus ad Epistolam vi, pag. 392.*

*Ad forum. Et hinc in Capitolium. Nam supra
pag. 407, adnotatum est furum fuisse juxta Capito-
lium.*

*Negarent. Post hæc Manutius et Pamelius ad-
dunt ut thus accenderent. Sed hanc lectionem me-
rito reprobat Rigaltius, quamvis eam retinuerit.
Quippe nusquam reperitur in antiquis exemplaribus,
nisi quod Angli unum citant ex bibliotheca Vati-
cana.*

*Quam semper. Sexdecim libri veteres et editio
Morellii habent libenter.*

Quot ne eorum. Codex Seguierianus, quod ut

¹⁸³ obstupuit, lingua hæsit, sermo defect? Stare illic ^a potuit Dei servus, et loqui et renuntiare Christo, qui jam diabolo renuntiaverat et sæculo? Nonne ara illa quo moriturus accessit rognis illi fuit? nonne diaboli altare, quod fœtore tetro fumare ac redolere conspexerat, velut funus et bustum vitæ suæ horrere ac fugere debebat ^b? Quid hostiam tecum, miser, quid victimam immolaturus imponis? ipse ad aram hostia, victima ipse venisti; immolasti illic salutem tuam, spem tuam, fidem tuam funestis illis ignibus concremast.

IX. Ac multis proprius interitus satis non fuit. Hortamentis mutuis in exitum ^c populus impulsus est, mors invicem lethali poculo propinata est; ac, ne quid deesset ad criminis cumulum, infantes quoque, parentum manibus vel impositi vel attracti, amiserunt parvuli quod in primo statim nativitatis exordio fuerant consecuti. Nonne illi cum iudicii dies venerit dicent: Nos nihil mali ^d fecimus, nec, derelicto cibo et poculo Domini, ad profana contagia sponte propegravimus. Perdidit nos aliena perfidia, parentes sensimus parricidas. Illi nobis Ecclesiam matrem, illi patrem Deum negaverunt; ut, dum, parvi et improvidi et tanti facinoris ignari, per alios ad consortium criminum jungimur, aliena fraude caperemur.

X. Nec est, proh dolor! justa aliqua et gravis causa quæ tantum facinus excuset. Relinquenda erat patria et patrimonii facienda jactura. Cui enim nascenti atque morienti non relinquenda quandoque patria et patrimonii sui facienda jactura est? ^e Christus non relinquatur, salutis ac sedis æternæ jactura timeatur. Clamat ecce per prophetam Spiritus sanctus: *Discedite, discedite, exite inde, et immundum nolite tangere. Exite de medio ejus, separamini ^f, qui fertis vasa Domini (Isa. LII, 11).* Et qui vasa sunt Domini ac templum Dei, ne immundum tangere et feralibus

A cibis pollui violarique cogantur, non exeunt de medio nec recedunt! Alibi quoque vox auditur e cælo, præmonens quid Dei servos facere conveniat dicens: *Exi de ea, populus meus, ne particeps sis delictorum ejus et ne perstringaris plagis ejus (Apoc. xviii, 4),* Qui exit et cedit ^g, delicti particeps non fit; plagis vero et ipse perstringitur qui socius criminis invenitur. Et ideo Dominus in persecutione scedere et fugere mandavit, atque, ut id fieret, et docuit et fecit. Nam, cum corona de Dei dignatione descendat, nec possit accipi nisi fuerit hora sumendi, quisquis in Christo manens interim cedit, non fidem negat, sed tempus ^h expectat: qui autem cum non scederet cecidit, negaturus remansit.

XI. Dissimulanda, fratres dilectissimi, veritas non est, nec vulneris nostri materia et causa reticenda. Decepit multos patrimonii sui amor cæcus, nec ad recedendum parati aut expediti esse potuerunt quos facultates suæ velut compedes ligaverunt. Illa fuerunt remanentibus vincula, illæ catenæ quibus et virtus retardata est, et fides pressa, et mens victa ⁱ, et anima præclusa, ut serpenti terram, secundum Dei sententiam, devoranti præda et cibus fierent qui terrestribus inhærent. Et ideo Dominus, bonorum magister et præmonens in futurum: *Si vis, inquit, perfectus esse, vade, vende omnia tua, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælis; et veni, sequere me. (Matth., xix, 21).* Si hac divites facerent, per divitias suas ^k non perirent; thesaurum in cælo reponentes, hostem nunc et expugnatorem ^l domesticum non haberent. Esset in cælo cor et animus et sensus, si thesaurus esset in cælo: nec vinci a sæculo posset qui unde vinceretur ^m, in sæculo non haberet. Sequeretur Dominum solutus et liber ⁿ, ut Apostoli et sub Apostolis multi et nonnulli sæpe fecerunt, ¹⁸³ qui, et rebus suis et parentibus

LECTIONES VARIANTES.

^a Illic quomodo Voss. 2. Illic num Bod. 2.

^b Debuerat Voss. 1.

^c Exitum suum Oxon.

^d Nescio cur Baluz. hic interponat mali Goldh.

^e Jactura est? Ut Christus Oxon.

^f Nudamini Man. Qui portatis Lin. Bod.

^g Et scedit Pem. Lin. Voss. 3.

^h Horam Voss. 3.

ⁱ Fides prodita et mens victa Voss. 1.

^j Sic xi Mss. Et præmonens et consulens Oxon.

^k Non suas Lam. The. Voss. Voss.

^l Hostem nunc expugnatorem Oxon.

^m Vincitorem Emendat Gronov. Obs. mon.-p. 40.

ⁿ Securus et liber Bod., 4.

STEPH. BALUZII NOTÆ.]

interrogati negarent, ne eorum differretur interitus et rogaverunt.

Brachia conciderunt. Codex Seguierianus, membra conciderunt.

Immolaturus. Quidam libri veteres et veteres editiones habent *immolaturus vel supplicaturus*. Itaque quidam librarius antiquus scripsit *immolaturus*. Alius supra lineam, ut tum solebat, scripsit *vel supplicaturus*. Ex his duabus lectionibus illi qui postea secuti sunt eam elegerunt quæ illis magis placebat. Ego præfero eam quæ habet *immolaturus*, quam non dubito fuisse primam. Nam et mox sequitur: *Immolasti hic salutem tuam*. Aliam lectionem adjuvare possunt hæc verba Tertulliani ex libro *de Jejuniiis*: *Succis voluti et cinere conspersi idolis suis invidiam supplicem obiciunt*.

IX. — Infantes quoque. Citat hunc locum sanctus Augustinus in Epistola ad Bonifacium episcopum. Optatus lib. iii: *Omnibus locis templum erat aut scelus. Inquinabantur prope morientes senes, ignorantis pollue-*

batur infantia, manibus parvi pueri portabantur ad nefas, parentes incruenta parricidia facere cogebantur.

Amiserunt parvuli. Hunc quoque locum refert sanctus Augustinus in Epistola ad Bonifacium episcopum, ut Cypriani testimonio probet parvulis apud Deum non officere parentum perfidiam.

Aliena fraude caperemur. Ita sex libri veteres et sanctus Augustinus. Plerique tamen libri habent *morerentur*, quinquæ *aliena morte morerentur*.

XI. — Illæ catenæ. Sanctus Augustinus Tractatu x in Evangelium Joannis: *Erit tibi avaritia catena pedum*.

Qui terrestribus. Pamelius adiecit *cupiditatibus*, parum firmis testimoniis. Idem paulo post simili auctoritate addidit *et consulens* post vocem *præmonens*. Sed ista non extant in antiquis codicibus neque in antiquis editionibus. Angli tamen ea retinuerunt, quamvis his carerent eorum libri. Vox *cupiditatis* addita haud dubie est a quodam studioso qui infra legebat, *qui terrenis cupiditatibus prægravantur*.

derelictis, individuis Christo nexibus adhæserunt. A

XII. Sequi autem Christum quomodo possunt qui patrimonio vinculo detinentur? Aut quomodo cœlum petunt, et ad sublimia et alta conscendunt qui, terrenis cupiditatibus degravantur? Possidere se credunt qui potius possidentur, census sui servi, nec ad pecuniam suam domini, sed magis pecuniæ mancipati. Hoc tempus; hōs homines Apostolus denotat dicens: *Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem et muncipulam^a et desideria multa inutilia et nocentia^b, quæ mergunt hominem in perditionem et in interitum. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes erraverunt a fide et intulerunt se doloribus multis* (1 Tim., vi, 9). Dominus autem quibus nos præmiis ad contemptum rei fœcililaris invitat? Parva hæc et exigua huius temporis dāna quibus mercedibus pensat? *Nemo est, inquit, qui relinquat domum aut agrum, aut parentes aut fratres, aut uxorem aut filios, propter regnum Dei, et non recipiat septies tantum in isto tempore, in sæculo autem venturo vitam æternam* (Marc. x, 29). Quibus cognitis et de Domini pollicentis veritate compertis; non tantum timenda non est ejusmodi sed et optanda factura, ipso denuo Domino^c prædicante et monente: *Beati spiritus cum persecuti vōs fuerint^d, et separaverint vos et expulerint, et maledixerint nomini vestro ut nequam propter Filium hominis. Gaudete in illa die et exultate; ecce enim merces vestra multa est in cœlis* (Luc. vi, 22).

^a Muncipulam diaboli Foss. 3.

^b Multa et nocentia Orōna ex MSS.

^c Et Deo Foss. 1. 3.

^d Fuerunt homines Ar. Bod. 2, 3.

LECTIONES VARIANTES.

C ^e Flagella adhuc Bod. 1, 3, 4.

^f Cito deest in Foss.

^g Sic sic Lam. Foss. 1. Foss. Spir. Imp. mup.

XIII. Sed tormenta postmodum venerant, et cruciatus graves reluctanter imminabant. Queri de tormentis potest qui per tormenta superatus est? Potest excusationem doloris obtendere qui victus est in dolore? Potest rogare talis et dicere: « Certare quidem fortiter volui, et, sacramenti mei memōr, devotionis ac fidei arma suscepi; sed me in congressione pugnantem cruciamenta varia et supplicia longa vicerunt. Stetit mens stabilis et lides fortis, et cum torquentibus pœnis immobilis diu anima lætata est: sed, cum, durissimū iudicis recrudescente sævitia, jam fatigatum nunc flagella^e scinderent, nunc contunderent fustes, nunc equuleus extenderet, nunc ungula effoderet, nunc flamma torreret, caro me in collectatione deseruit, infirmitas viscerum cessit, nec animus sed corpus in dolore defecit. » Potest cito^f proficere ad veniam causā talis. Potest ejusmodi excusatio esse miserabilis. Sic hic^g Casto et Æmilio aliquando Dominus ignovit; sic, in prima congressione defictos, victores in secundo prælio reddidit, ut fortiores ignibus fierent qui ignibus ante cessissent, et unde superati essent, inde superarent. Deprecabantur illi non lacrymarum miseratione sed vulnerum, nec sola lamentabili voce, sed laceratione corporis et dolore. Manabat pro flētibus sanguis, et pro lacrymis cruor semiustulatis visceribus defluebat.

XIV. Nunc vero quæ vulnera ostendere victi pos-

STEPH. BALUZII NOTÆ.

XII. — Possidere se credunt. Vide supra pag. 584. Nec ad pecuniam. Quinque libri veteres habent nec pecuniæ suæ. Alii duo, nec ad pecuniam domini, sed ipsi potius pecuniæ⁵³⁷.

Erraverunt. Revocavimus necessario hanc lectionem, quam Manulius eliminaverat ponens naufragaverunt. Quamquam illius mutationis prius auctor non est Manutius, cum ea lectio jam extaret in margine editionis quæ dicitur esse Grævii. Eā quam nos reposuimus extat in antiquis editionibus et in decem et novem vetustis exemplaribus. Manutianam non inveni nisi in quinque. Pamelius, quamvis eam retinuerit in contextu, magis aliam probat in observationibus suis. In imō vero libro ex thoro veterum librorum scriptum est naufragaverunt et erraverunt. Et tamen Cyprianus in libro de oratione dominica, pag. 210; in libro de Opere et Eleemosynis, pag. 240; et lib. in Testimoniorum cap. 61, habet naufragaverunt à fido.

Septies. Quatuor libri veteres et editio Manutiana habent centes.

XIII. — Venerant. Ita veteres editiones et xxvii libri veteres, in quibus pono Veronensem et Seguerianam, nisi quod eorum tres habent venerunt. Erasmus scripsit ventura erant.

In dolore. Codex Lamouii per dolorem. Quod fortasse melius est. Vide Epistolam in Basilli ad Amphilochem, ubi tractat de iis qui non ferentes dolores ad negationem Christi tracti sunt.

Reluctantibus. Quatuor libri veteres præferunt in luctationibus, alius in luctaminibus.

Congressione. Codex Fuxensis collectatione.

Fatigatum. Morellius et Pamelius addunt jam lassum corpus. Sed ego delevi, quia non reperi in ullo

veteri libro quam in Beccensi. Sed tamen in variis lectionibus positus ab erudito quodam in marginibus editionis Lugdunensis anni 1544, adnotatum vidi contra hunc locum jam lassum. Caesar lib. 1 de bello Gallico dixit verberibus exanimatum corpus.

In dolore defecit. Hieronymus in caput 1 Epistolæ Pauli apostoli ad Galatas: In martyrio non eadem pœna plectitur qui absque collectatione et tormentis statim prosilivit ad negandum et ille qui inter equuleos, fidentas, ignesque distortus compulsus est quod credebatur negare. Et in caput vi: Si quis pro Christi nominis confessione cruciatus alium in tormentis viderit denegasse, compatiatur vulneribus negatoris, et non tam illum victum quam se vicisse miretur.

D Casto et Æmilio. Calendarium vetus ecclesiæ Carthaginensis editum a Mabillonio: xi Kal. Junias sanctorum Casti et Æmilii. In martyrologiis Beckæ et aliorum legitur eadem die: In Africa Casti et Æmilii, qui per ignem passionis martyrium consummaverunt. Scribit Cyprianus in libro de Lapsis. Extat inter Sermones sancti Augustini Sermo in natali plurimorum martyrum incipiens: Sanctorum martyrum, quem nuperi editores operum sancti Augustini collegerunt ex indiculo Possidii dictum esse in natali sanctorum Casti et Æmilii.

Victores in secundo. Sic sanctus Joannes Chrysostomus, in initio secundæ Parænesis ad Theodorum lapsum ait multos qui vi tormentorum fracti Christum negaverant, redintegrato certamine martyrii coronam reportasse.

Semiustulatis. Codex Lamouii semiusti lateris.

XIV. — Quas plagas. Codex Seguerianus, quam rim, quas plagas.

sunt, quas plagas hiantium viscerum, quæ tormenta membrorum, ubi non fides congressa cecidit, sed congressionem perfidia prevenit? Nec excusat oppressum necessitas criminis ubi crimen est voluntatis. Nec hoc ideo dico ut fratrum causas onerem, sed ut magis fratres ad preceam satisfactionis instigem: nam, cum scriptum sit, *Qui vos felices dicunt, in errore vos mittunt, et sanitas pedum vestrorum turbant* (Isa. iii, 12), qui peccantem blandimentis^a adulantibus palpat, peccandi fomitem subministrat; nec comprimit delicta ille, sed nutrit. At qui consiliis fortioribus redarguit simul atque instruit fratrem, promovet ad salutem. Quos diligo, inquit Dominus, redarguo et castigo (Apoç. iii, 19). Sic oportet et¹⁶⁸ Dei sacerdotem non obsequiis decipientibus fallere, sed remediis salutaribus providere. Imperitus est medicus qui tumentes vulnerum sinus manu parcente contrectat, et in altis recessibus viscerum virus inclusum dum servat exaggerat. Aperiendum vulnus est et secandum, et, putraminibus amputatis, medela fortiore curandum. Vociferetur et clamet licet et conqueratur æger impatiens

per dolorem, gratias agat postmodum cum senserit sanitatem.

XV. Emersit enim, fratres dilectissimi, novum^b genus cladis; et, quasi parum persecutionis procella sævierit, accessit ad cumulum sub misericordix titulo malum fallens et blanda perniciæ. Cóntra Evangelii vigorem, contra Domini^c ac Dei legem temeritate quorundam laxatur incautis communicatio, irrita et falsa pax, periculosa^d dantibus et nihil accipientibus profutura. Non quærunt sanitatis patientiam, nec veram de satisfactione medicinam. Pœnitentia de pectoribus excussa est, gravissimi extremique delicti memoria sublata est. Operiuntur morientium vulnera; et plaga lethalis altis et profundis visceribus infixæ, dissimulato dolore, contegitur. A diaboli aris reverentes, ad sanctum Domini sordidus et infectis nidore manibus accedunt. Mortiferos idolorum cibos adhuc pene ructantes, exhalantibus etiam nunc scelus suum fœcibus et contagia funesta redolentibus; Domini corpus invadunt, quando occurrat Scriptura divina, et clamet et dicat: *Omnis mundus manducabit carnem,*

LECTIONES VARIANTES.

^a Verbis Voss. 3.

^b In nos novum Voss. 3.

^c Contra Deum et Dei Voss. 3.

^d Perniciosa Ebbø.

STEPH. BALUZII NOTÆ.

Imperitus est medicus. Tertullianus, in libro de pœnitentia: *Miserum est secari et cauterio exuri et pulveris alicujus mordacitate cruciari. Tamen quæ per insuavitatem medentur, ea et emolumentum curationis offensam sui excusant et præsentem injuriam superventuræ utilitatis gratia commendant.* Idem in Scorpiace: *Et est plane quasi savitia medicinx de scapello deque cauterio, de sinapis incendio; non tamen secari et immi et exedi ideocirco malum, quia dolores utiles affert.* Et infra: *Utlans denique ille et gemens et mugiens inter manus medicum postmodum eadem mercede cumulabit, et artifices optimos prædicabit et sævos jam negabit.* Lucifer Calaritanus in libro de Moriendo pro Dei Filio: *Quid enim licet ferro medicus fecerit, cauterio urat, sinapis incendio ad omnem dolorem ægrum dedicat, tamen nec secari, exuri, exedi, morderique esset inimicum, quippe quod ideocirco bonum sit quia dolores inutiles auferat per adhibitos salutis causa dolores.* Cassianus Collat. vi, cap. 6. *Etenim sectio vel ustio salutaris quæ illis qui ulcerum contagione putrefacti sunt pie inferuntur a medico mala a tolerantibus creditur.* Pacianus in Paranesi ad Pœnitentiam: *Prudentes ægri medicos non venerunt ne in oculis quidem corporum partibus etiam⁵³⁸ secaturos, etiam perusturos.* Meminimus quosdam remota etiam et verecunda membrorum non erubescerent in ferro et cauterio et gravissima illa pulveris mordacitate durasse. Istud Fulgentius Placidas lib. i. Mythol. vocat chirurgicæ lanciam. Hieronymus in Epistola ad Marcellam de Onaso: *Medici quos vocant chirurgicos crudeles putantur et miseri sunt. Annon est miseria alicui non dolere vulneribus et mortuus carnes inementem secare ferro?* Idem in Epistola ad Amandum presbyterum: *Putridæ carnes ferro curantur et cauterio.* Siricius Papa in Epistola ad Himerium: *Ferro necesse est excindantur vulnera quæ fomentorum non senserint medicinam.* Ennodius in Vita Epiphani: *Numquam a medico ad plerissimam curationem æger adductus est ab illo qui primum putrida ferro membra desecuit et latentem penitus a sinu viscerum produxit illuciem.* Xenophon in libro v de Pædiis Cyri ait medicos

eos, qui gravius laborant urere et secare, ut eos curent. Prudentius in Carmine de Romano martyre:

Putate ferrum triste chirurgos meis
Inferre costis quod secat salubriter.
Non est amarum quo reformatur salus.

Ovidius lib. i, Metamorphoseon:

Cuncta prius tentanda, sed immedicabile vulnus
Euse recidendum est, ne pars sinecra trahatur.

Idem lib. i, de Remedio amoris:

Ut corpus redimas ferrum patiaris et ignes.

Vociferetur. Tertullianus lib. ii adversus Marelonem: *Quid enim si medicum dicas esse debere, ferramentum vero ejus accesus quod secant et inurant et amputent et constrictent, quando sine instrumento artis medicus esse non possit? Hieronymus nomine Epistola scripta ad Amicum ægrotum: Manu medici multa cadendo conferunt sanitatem non sine murmure patientis.*

Æger impatiens. Supra Epist. xxvi pag. 37: *Non est nisi patientia morbis necessaria.*

Cum senserit sanitatem. Julius Firmicus in libro de errore profanarum religionum: *Sic homo recepta sanitate et salute sibi reddita quicquid ægrotantis corporis vitio invitus passus est, hoc totum pro utilitate sua factum esse stantis animi iudicio consistit.* Innocentius Papa III, lib. xi, Epist. 211: *Ideoque si morbum tuum, quod absit, invenierimus induratum, violentiori nos coges insistere medicinæ, juxta quod necessaria cura deponset; cujus asperitatem etsi forsitan in præsentem refugius, sanitate tamen recepta, ipsius collaudabis effectum, ac peritum quoque medicum benedices.* Seneca lib. v de Beneficiis, cap. 20: *Non est spectandum an doleat aliquis beneficio accepto, sed an dolere debeat.*

XV. — *Irrita et falsus pax.* Cicero, lib. x Epistolærum ad Atticum, Epist. 1: *De pace idem sentio quod tu, simulationem esse apertam, parari autem bellum acerrimum.* Vide supra pag. 457.

Sanitatis patientiam. Liber Flori pœnitentiam. Et mox pro medicina codex Lamontanus habet pœnitentiam.

Excussa. Ita duodecim libri veteres. Alii undecim et veteres editiones excussa. Utraque lectio bona est. Códex Fossatensis: *Pœnitentia de peccatoribus excussa*

et anima quæcunque manducaverit ex carne sacrificii salutari quod est Domini, et immunditia ipsius super ipsum est, peribit anima illa de populo suo (Levit. vii, 20). Apostolus item testetur et dicat: Non potestis calicem Domini bibere et calicem demoniorum, non potestis mensæ Domini communicare et mensæ demoniorum (I Cor. x, 21). Idem contumacibus et pervicacibus comminatur et denuntiat dicens: Quicumque ederit panem aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini (I Cor. xi, 27).

XVI. Spretis his omnibus atque contemptis, ante expiata delicta, ante exomologesin factam criminis, ante purgatam conscientiam sacrificio et manu sacerdotis, ante offensam placatam indignantis Domini et minantis, vis inferitur corpori ejus et sanguini, et plus modo in Dominum manibus atque ore delinquant, quam cum Dominum negaverunt. Pacem putant esse quam quidam verbis fallacibus venditant. Non est pax illa, sed bellum; nec Ecclesiæ jungitur qui ab Evangelio separatur. Quid injuriam beneficium vocant? quid impietatem vocabulo pietatis appellant? Quid eis qui flere jugiter et rogare Dominum suum debent, intercepta poenitentix lamentatione, communicare se simulant? Hoc sunt ejusmodi lapsis quod grando frugibus, quod turbidum sidus arboribus, quod armentis pestilens vastitas, quod navigiis sæva tempestas. Solatium æternæ spei adimunt, arborem a radice subvertunt, sermone morbido ad lethale contagium serpunt, navem scopulis, ne in portum perveniat, illidunt. Non concedit pacem facilitas ista sed tollit, nec communicationem tribuit, sed impedit ad salutem. Persecutio est hæc alia et alia tentatio, per quam subtilis inimicus impu-

gnandis adhuc lapsis et occulta populatione grassatur, ut lamentatio conquiescat, ut dolor sileat, ut delicti memoria evanescat, ut comprimatur pectorum gemitus, statuatur fletus oculorum, nec Dominum, graviter offensum, longa et plena poenitentia deprecetur, cum scriptum sit: Memento unde cecideris, et age poenitentiam (Apoc. ii, 5).

XVII. Nemo se fallat, nemo se decipiat. Solus Dominus misereri potest. Veniam peccatis quæ in ipsum commissa sunt, solus potest ille largiri qui peccata nostra portavit, qui pro nobis doluit, quem Deus tradidit pro peccatis nostris. Homo Deo esse non potest major; nec remittere aut donare indulgentia sua servus potest, quod in Dominum delicto graviore commissum est, ne adhuc lapso et hoc accedat ad crimen sinesciat esse prædictum: *Maledictus homo qui spem habet in homine* (Hier. xvii, 5). Dominus orandus est, Dominus nostra satisfactione placandus est, qui negantem negare se dixit, qui omne iudicium de Patre solus accepit. Credimus quidem posse apud iudicem plurimum martyrum merita et opera justorum, sed cum iudicii dies venerit, cum, post occasum sæculi Iujus et mundi, ante tribunal Christi populus ejus adstiterit.

XVIII. Cæterum, si quis, præproperea festinatione temerarius remissionem peccatorum dare, se cunctis putat posse, aut audet Domini præcepta rescindere, non tantum nihil prodest sed et obest lapsis. Provocasse est iram, non servasse sententiam, nec misericordiam prius Dei deprecandam putare, sed contempto Domino de sua facultate præsumere. Sub ara Dei animæ occisorum martyrum clamant magna voce

LECTIONES VARIANTES.

- ^a Comminetur et denuntiet *Bod.* 1, 2, 3, 4.
^b Verba ante offensam... negaverunt inter contemptis et ante expiata *Ver. Impr. præter Baluz. interponunt. Oxon. nullam ad h. l. varietatem lectionum affert.*
^c Hæc sunt *Ar. Lod.* 1, 2, 3.
^d Solatium spei *Bod.* 1, 2, 3, 4. *Voss.* 1. adimunt radice

Bod. 1, 2, 3, 4.

^e Impugnandis hominibus *Voss.* 2, 4. *Pem.*

^f Peccatorum *Lim. Voss.* 1.

^g Confidit *Ar. Bod.*, 2. *Ben.*

^h Dare se cunctis posse *Imp.* Dare se posse *Bod.* 2.

STEPH. BALUZII NOTÆ.

est vel excussa. Ultramque lectionem protulit librarius, ut lector intelligeret liberum sibi esse eam præferre quæ sibi magis arrideret, ut sæpe accidit in libris veteribus.

Immunditia ipsius. Ita etiam lib. iii. *Testimoniorum*, cap. 94. At Cassianus lib. vi, cap. 8 *Collat.* xii, cap. 2, et *Collat.* xxii, cap. 5, legit, in quo est immunditia, peribit coram Domino.

XVI. — Spretis his omnibus. Restituimus hunc locum uti reperitur in antiquis exemplaribus, in editione Morelliana, et in ea quæ dicitur Gravii. In quo sententiam consilium Rigaltii; qui quamvis retinuerit in contextu veterem lectionem, pronuntiat in observationibus suis illam quam nos revocavimus esse verissimam.

Ante exomologesin factam. Nimirum apud sacerdotes Dei, ut ait infra Cyprianus in hoc libro, pag. 190. Rufinus in *Psal.* xxxi: *Licet autem Deus dimittat peccata ex quo homo in voluntate poenitet, tamen confitendum est ministris Ecclesiæ.* Vide Socratem lib. v, cap. 19, cum annotationibus Henrici Valesii. Vide etiam infra in notis ad paginam 209, peccare nec satisfacere.

Verbis fallacibus. Codex Segnerianus fallentibus.

Arborem. Hæc vox deest in sexdecim codicibus antiquis et in antiquioribus editionibus. Deerat etiam in alio veteri, sed addita est postea supra lineam. Epi-

stola nomine Hieronymi scripta ad Amicum ægrotum: *Non enim est arbor solida nec robusta nisi quæ assidui turbinis incursione stiptibus concussis huc atque illuc inclinata tentatur, in quam sæpe ventorum turbinum flamen incurrat. Ipsis enim vexationibus constringitur, prentitur, fixisque radicibus citius roboratur.*

XVII. — Solus Dominus misereri potest. Tertullianus in libro de Baptismo: *Sed neque peccatum dimittit neque spiritum indulget nisi solus Deus.* Item in libro de pudicitia: *Quis enim dimittit delicta nisi solus Deus?* Sanctus Joannes Chrysostomus Homilia iv in caput i Matthæi, ait neminem posse peccata dimittere nisi solummodo Divinam Naturam. Guido de Perpiniano scribens adversus Errores Armenorum ait: *Dicunt etiam quod homo non remittere potest peccata nisi solus Deus.* Ruricius, lib. ii, Epist. 41: *Præstabit, ut credimus, misericordia ipsius ut qui poenitendi vobis animum inspirare dignatus est, qui solus potest et sanare corrupta et reparare collapsa et delere commissa.* Vide Maldonati Tractatum de Sacramentis, pag. 255, secundæ editionis.

Plurimum martyrum. Veteres editiones et octo libri veteres habent plurimum valere martyrum. Sed vox valere non extat in aliis antiquis.

XVIII. — Facultate. Veteres editiones et novem libri

dicentes: *Quousque, Domine, sanctus et verus, non judicatus et vindicatus sanguinem nostrum de his qui in terris inhabitant* (Apoc. vi, 10)? Et requiescere ac patientiam tenere adhuc jubentur. Et quemquam posse aliquis existimat remittendis passim donandisque peccatis bonum fieri contra judicem velle, aut prius quam vindicetur ipse alios posse defendere? Mandant martyres aliquid fieri; sed si justa, si licita, si non contra ipsum Dominum a Dei sacerdote^a facienda, si obtemperantis facilis et prona consensio, si petentis fuerit religiosa moderatio. Mandant aliquid martyres fieri^b; sed, si scripta non sint in Domini lege quæ mandant, ante est ut sciamus illos de Deo impetrasse quod postulant, tunc facere quod mandant. Neque enim statim videri potest de divina majestate concessum, quod fuerit humana pollicitatione promissum.

XIX. Nam et Moyses pro peccatis populi petiit, nec tamen peccantibus veniam cum petisset accepit: *Precor, ait, Domine, deliquit populus hic delictum grande, et fecerunt sibi deos aureos; et nunc, si dimittis eis, delictum dimitte; sin autem, dele me de libro quem scripsisti*^c. *Et dixit Dominus ad Moysen: Si quis deliquerit*^d *ante me, deleam eum de libro meo* (Exod. xxxii, 31). Ille amicus Dei, ille facie ad faciem locutus sæpe cum Domino, quod petiit impetrare non potuit, nec Dei Indignantis offensam sua deprecatione placavit. Hieremiam Deus laudat et prædicat dicens: *Prius quam te formarem in utero novi te, et prius quam exires de vulva sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te* (Hier. 1, 5). Et eidem pro peccatis populi deprecanti frequentius et oranti, C

A *Noli, ait e, orare pro populo hoc, et noli postulare pro eis in prece et oratione, quia non exaudiam in tempore in quo invocabunt me, in tempore afflictionis suæ* (Hier. xi, 14). Quid vero justius Noe, qui cum repleta esset terra peccatis, solus inventus est justus in terris? Quid gloriosius Daniele? quid illo ad facienda martyria in fidei firmitate robustius, in Dei dignatione felicius^f, qui toties et cum confligeret vicit, et cum vinceret supervixit? Quid Job in operibus promptius, in tentationibus fortius, in dolore patientius, in timore submissius, in fide verius? Nec his tamen, si regarent, concessurum se Deus dixit. Cum propheta Ezechiel pro delicto populi deprecaretur, *Terra, inquit, quæcumque peccaverit mihi ut delinquat delictum, extendam manum B meam super eam, et obteram stabilimentum*¹⁸⁸ *panis et immittam in eam famem, et auferam ab ea hominem et pecora. Etsi fuerint tres viri hi in medio ejus, Noe, Daniel et Job, non liberabunt filios neque filias, ipsi soli salvi erunt* (Ezech. xiv, 15). Adeo^g non omne quod petitur in præjudicio petentis^h sed in dantis arbitrio est; nec quicquam sibi usurpat et vindicat humana sententia, nisi annuat et censura divina.

XX. In Evangelio Dominus loquitur dicens: *Qui confessus me fuerit coram hominibus*ⁱ, *et ego confitebor eum coram Patre meo qui in cælis est. Qui autem me negaverit, et ego negabo eum* (Luc. xii, 8). Si negantem noni negat, nec confitentem confitetur. Non potest Evangelium in parte consistere et in parte nutare: aut utrumque oportet valeat, aut utrumque vim veri-

LECTIONES VARIANTES.

^a Ad Dei sacerdotem.

^b Fieri? Si Oxon.

^c Libro tuo Lam. Quem scripsi. Voss. 1.

^d Deliquerit Voss. 1. Pem.

^e Ait Dominus Oxon.

^f Facilius Voss. 2.

^g A Deo Voss. 2.

^h In preces judicio potentis Voss. 1.

ⁱ Coram hominibus Bod. 4.

^j Confitentem non NC. 4. Lin.

STEPH. BALUZII NOTÆ.

veteres, etiam Seguerianus, præferunt *facilitate*. Alii quatuor *felicitate*, nimirum, ut opinor, pro *facilitate*.

Bonum. Pamelius posuit *dignum*, nescio qua auctoritate. Ego sane *bonum* vidi scriptum in omnibus antiquis editionibus et in omnibus libris veteribus.

Vindicetur. Falluntur profecto qui putant hanc vocem istæ accipiendam esse eo sensu quo accipitur apud Optatum cum loquitur de ossibus ejusdem martyris nondum vindicati. Istæ enim vox illa referri per consequentiam necessariam debet ad ea que antecedunt, ex quibus liquet existimasse Cyprianum plurimum posse apud judicem merita martyrum et opera justorum, sed cum judicii dies venerit, cum post occasum sæculi hujus et mundi ante tribunal Christi populus ejus adsisterit. Et mox Cyprianus affert locum ex Apocalypsi in quo animæ martyrum occisorum sub ara Dei constitutæ postulant a Deo vindictam de persecutoribus suis. Alia erat causa martyrum nondum occisorum, quos Cyprianus ait non posse remittere neque donare peccata, neque ipsos posse alios defendere antequam ipsi vindicentur, uti postulabant animæ martyrum occisorum. Eodem sensu Epist. lvi, pag. 93, ait Dominum passionem nostras et vulnera vindicaturum. Vide etiam extremam partem libri de *Bono patientiæ*, pag. 255. Tertullianus in libro de Fuga in persecutione: *Potes itaque te martyrem vindicare, scientes esse magnum vin-*

dicari ab eo. Lucifer Calaritanus in Apologia i pro sancto Athanasio: *Talis mos est Dei cultoribus ut totum reservent Deo, scientes esse magnum vindicari ab eo*. Vide Rigaltii observationes ad librum Tertulliani de Oratione. Julius Capitolinus in Pertinace dixit: *Aliquos etiam mortuos vindicavit*. Quod tamen referri non potest ad mortuos vindicatos in sensu Optati.

Si non contra. Rigaltius istæ ait ista sic uno tractu perducenda, *si non contra ipsum Dominum a Dei sacerdote facienda sit obtemperantis facilis et prona consensio*, hancque scripturam putat esse verissimam. Laudat autem codicem Veronensem, in quo scriptum erat *sit prona consensio*. Sic etiam in editione Morelliana. At in Segueriano legitur: *Mandant aliquid martyres fieri, si justa, si licita, si non contra ipsum Dominum a Dei sacerdote facienda. Sit obtemperantis facilis et prona consensio, si petentis fuerit religiosa moderatio*. Ita etiam ferme codex sancti Arnulphi.

XIX.—*Fecerunt sibi deos aureos*. Hæc desunt in antiquis editionibus et in quatuordecim codicibus manuscriptorum. Exstant tamen in aliis septem, et in quibusdam additur et *argenteos*, quod deest in Fuxensi et in editione Morellii. In capite iv Epistolæ ad Fortunatum de Exhortatione martyrii legitur: *Fecerunt sibi deos aureos*. In libro vero i Testimoniorum, cap. 1: *Fecerunt sibi deos aureos et argenteos*. In capite xxxii Exodi, *feceruntque sibi deos aurocos*.

tatis amittat : si negantes rei criminis non erunt , nec confitentes præmium virtutis accipient. Porro , si fides quæ vicerit coronatur , necesse est ut victa perfidia puniatur. Ita martyres , aut nihil possunt si Evangelium solvi potest , aut si Evangelium non potest solvi ^a , contra Evangelium facere non possunt qui de Evangelio martyres fiunt. Nemo , fratres dilectissimi , nemo infamet martyrum dignitatem ^b , nemo eorum glorias destruat et coronas. Manet incorruptæ fidei robur incolume ; nec dicere aliquid aut facere contra Christum potest , cuius et spes et fides et virtus et gloria omnis in Christo est. Ut ab episcopis contra mandatum Dei fiat auctores esse non possunt qui ipsi Dei mandata fecerunt. An quisquam major Deo aut divina bonitate clementior , qui aut infectum velit quod passus est Deus fieri , aut quasi illi minus potestatis ad protegendam Ecclesiam suam fuerit , auxilio nos suo putet posse servari ?

XXI. Nisi si hæc ignaro Deo gesta sunt , aut non permittente ^c illo omnia ista venerunt , cum doceat indociles et admoeat immemores Scriptura divina , quæ loquitur dicens : *Quis dedit in direptionem Jacob et Israel iis qui prædabantur illum ? Nonne Deus , cui peccaverunt ? Et noluerunt in viis ejus ambulare neque audire legem ejus : et superduxit super eos iram animationis suæ (Isa. xlii, 24).* Et alibi testatur ac dicit : *Numquid non valet manus Dei ut salvos faciat , aut gravavit aurem ut non exaudiat ? Sed peccata vestra inter vos et Deum separant , et propter delicta vestra avertit faciem a vobis ne misereatur (Isa. cix, 1).* Delicta potius nostra reputemus , actus nostros et ^d animi secreta revolventes , conscientia merita ponderemus. Redeat in cor nostrum non ambulasse nos in viis Domini et abjecisse legem Dei , præcepta ejus et monita salutaria numquam servare voluisse.

XXII. Quid de eo boni sentias , quem timorem fuisse apud eum , quam fidem credas quem corrigere nec metus potuit , quem persecutio ipsa non reformavit ? Alta et erecta cervix nec quia cecidit inflexa est. Tumens animus et superbus nec quia victus est

A fractus est. Jacens stantibus et integris vulneratus miratur ; et quod non statim Domini corpus inquinatis manibus accipiat , aut ore polluto Domini sanguinem bibat , sacerdotibus sacrilegus irascitur. Atque , o tuam ^e nimiam , furiose , dementiam ! Irasceris ei qui abs te avertere iram Dei nititur ; ei ^f minaris qui pro te Domini misericordiam deprecatur , qui pro te lacrymas fundit , quas forsitan ipse non fundis. Oneras adhuc crimen et cinulas ; et cum sis ipse implacabilis ^g ad antisites et sacerdotes Dei , putas circa te Dominum posse placari ?

XXIII. Accipe potius et admitte quæ loquimur. Quid surdæ aures salutaria præcepta non audiunt quæ monemus ? quid cæci oculi poenitentia iter non vident quod ostendimus ? quid pericula ^h et alienata ⁱ mens remedia vitalia non percipit quæ de Scripturis celestibus et discimus et docemus ? Aut si incredulis quibusdam minor fides est futurorum , vel presentibus terreantur. Ecce eorum qui negaverunt quæ supplicia conspicimus , quos eorum tristes exitus fleamus ? Nec hic esso sine poena possunt , quamvis necdum dies venerit poenæ. Plectuntur interim ^j quidam , quo cæteri corrigantur. Exempla sunt omnium tormenta paucorum.

XXIV. Unus ex his qui sponte Capitolium negaturus ascendit , postquam Christum negavit obmutuit. Poena inde cœpit unde cœpit et erimen ; ut nec rogare jam posset qui verba ad precum misericordiam non haberet. Alia in balneis constituta (hoc enim crimini ejus et malis deerat ^k) , ut et ad balneas statim pergeret quæ lauari vitalis gratiam perdidisset , illic ab immundo spiritu immunda correpta , laniavit dentibus linguam qua fuerat vel pasta iuppia vel locuta. Postquam sceleratus eibus sumptus est , in perniciem suam rabies oris armata est. Ipsa sui carnis exstitit , nec diu superesse postmodum potuit : doloribus ventris et viscerum cruciata , defecit.

XXV. Præsente ac teste me ipso accipite quid evenerit. Parentes forte fugientes , dum trepidi minus consulunt , sub nutricis alimento parvulam filiam re-

LECTIONES VARIANTES.

^a Si Evangelium solvi potest , aut si non potest solvi contra *Lin. Lam. NC. 1, 2. Pem. Ebor. Foss. 1. Bod. 1, 2, 3, 4.*

^b Nemo hanc gloriam mutilat *Bod. 3.*

^c Aut permittente *Lin.*

^d Actus nostri *Bod. 1, 2, 4.*

^e Ob tuam *Bod. 1, 2, 3. Foss. 2.*

^f Nititur et *Bod. 1, 2, 3.*

^g Implacabilis irasceris *Oxon.* Ad sacerdotes Dei irasceris , et *Lin. Vos.*

^h Præclusa *Pem. Foss. 1, 2. NC. 2. Bod. 2.*

ⁱ In terra *NC. 2.*

^j Non deerat *Lam. Ebor. NC. 1.*

STEPH. BALUZII NOTÆ.

XX.—*Dilectissimi.* Tres libri veteres : *Nemo, fratres dilectissimi, nemo hanc gloriam mutilat neque infamet.*

XXIII.—*Flemus.* Codex Burgundicus addit et *dolemus.* Sic etiam in Vaticano scriptum esse inveni adnotatum in editione Anglicana ¹⁶⁰⁰.

Dies venerit poenæ. Codex Seguerianus , *judicii dies venerit.*

Corrigantur. Sic Erasmus et alii post eum. Quæ lectio sane bona est. Et tamen antiquæ editiones et tredecim libri nostri itemque tres Anglicani præferunt *dirigantur.*

XXIV.—*Precum.* Istud quoque mutare oportuit

propter auctoritatem veterum exemplarium et editionis Spiren-sis. Erasmus primus posuit *precandum.* Sed ego lectionem illam non reperi nisi in codice Turonensi. Cæterum pro *misericordiam* Fuxensis habet *medelam.*

Correpta laniavit. Erasmus scripsit *correpta cecidit laniavit.* At vocem *cecidit* nullas veterum librorum nostrorum agnoscit , nisi quod duo ex illis habent *coñcidit.* Non extare etiam in Veronensi et in Beneventano , itemque in Segueriano , mihi comper-tum est.

XXV.—*Minus.* Pamelius postea vocem *sibi* posuit

liquerunt; relictam nutrit detulit ad magistratus. Illi ei, apud idolum quo populus consuebat, quod carnem necdum posset edere per ætatem, panem mero mixtum, quod tamen et ipsum de immolatione percuntium supererat, tradiderunt. Recepit filiam postmodum mater. Sed facinus puella commissum tam loqui et indicare non potuit, quam nec intelligere prius potuit nec arcere. Ignorantione igitur obreptum est ut sacrificantibus nobis eam secum mater inferret. Sed enim puella mixta cum sanctis, precis nostræ et orationis impatiens, nunc ploratu concuti, nunc mentis æstu cœpit fluctuabunda jactari, et velut torture cogente, quibus poterat indicis conscientiam facti in simplicibus adhuc annis rudis anima fatebatur. Ubi vero solemnibus adimpletis calicem diaconus offerre presentibus cœpit, et accipientibus cæteris locus ejus advenit, faciem suam parvula instinctu divinæ majestatis avertere, os labiis obturantibus premere, calicem recusare. Perstitit tamen diaconus, et reluctanti licet de sacramento calicis infudit. Tunc sequitur singultus et vomitus. In corpore atque ore violato Eucharistia permanere non potuit. Sanctificatus in

A Domini sanguine potus de pollutis visceribus erupit. Tanta est potestas Domini, tanta majestas! Secreta tenebrarum sub ejus luce detecta sunt, sacerdotem Dei nec ocella crimina sefellernnt.

XXVI. Hoc circa infantem quæ ad eloquendum alienum circa se crimen necdum habuit ætatem. At vero ea quæ, ætate provectora et in annis adultioribus constituta, sacrificantibus nobis latenter obrepsit, non cibum sed gladium sibi sumens, et velut quædam venena lethalia intra fauces et pectus admittens, angi et anima exæstuante concludi postmodum cœpit. Et pressuram non jam persecutionis sed delicti sui passa, palpitans et tremens concidit. Impunitum diu non fuit nec occultum dissimulatæ conscientie crimen. Quæ sefellerat hominem, Deum sensit ultorem. B Cum quædam arcam suam, in qua Domini sanctum fuit, manibus indignis^a tentasset aperire, igne inde surgente deterrita est ne auderet attingere. Et quidem alius^b, quia et ipse maculatus sacrificio a sacerdote celebrato partem cum cæteris^c ausus est latenter accipere, sanctum Domini edere et contrectare non potuit, cinerem ferre se apertis¹⁸⁹ manibus inve-

LECTIONES VARIANTES.

^a Inquinatis *Pem. Voss. 2.*

^b Et cum alius *Bod. 1.*

^c Cæteris accipientibus *Pem. Voss. 2.*

STEPH. BALUZII NOTÆ.

ex conjectura Cauchii, fassus eam non reperiri in aliis exemplaribus. Ego sane nusquam illam inveni in iis quibus usus sum.

Panem mero. Ita omnes libri veteres et editiones. Pithecanus tamen habet *panem mordidit mixtum.*

Arcere. Quatuor libri veteres præferunt *avere.* In uno tamen scriptum est *arcere* et supra lineam *vel cavere.* C

Rudis anima. Infra, in libro de Bono Patientiæ, pag. 251: *Ploratu et gemitu rudis anima testatur.* Tertullianus in Apologetico: *Fugientem animam novam expecta, excipe rudem sanguinem.* Hieronymus in Epistola ad Ctesiphontem adversus Pelagianos: *Asseris posse hominem esse sine peccato, si velit, et post gravissimum somnum ad decipiendas rudes animas frustra conaris adjungere non absque Dei gratia.*

Fatebatur. Duo libri veteres testabatur.

Calicem diaconus. Vide Beveregium ad canonem ii synodi Ancyrane: Similem ferme historiam de quadam juvenula Araba natione narrat Prosper in libro inscripto *Dimidium temporis*, cap. 6.

Obturantibus. Ita quindecim libri veteres et editiones Manutii et Morellii. Veteres et octo vetera exemplaria habent *obdurantibus.* Quæ discrepantia orta est ex commutatione litterarum.

XXVI.—*Sacrificantibus nobis.* Hanc lectionem exhibent octo codices antiqui et editio Morellii. Sed veteres editiones, etiam Manutiana, et tredecim libri veteres non habent vocem *nobis*, quam ergo arbitror non esse necessariam. Non sum tamen ausus expungere, quia non officit sententiæ sancti martyris. Simile quid habetur in libro Lactantii de *Mortibus Persecutorum*, cap. 10, ubi *quidam ministrorum scientes Dominum, cum assisterent immolanti, imposuerunt frontibus immortale signum.* Qui locus nullam habet difficultatem. Quippe ministri scientes Dominum non possunt esse alii quam Christiani, præsertim cum statim Lactantius dicat illos imposuisse frontibus suis signum crucis. Et tamen fuit nuper qui existimaret hunc loquendi modum esse ambiguum, dubium enim esse an ministri illi fuerint ministri Diocletiani aut Christiani. Christianos porro fuisse ostendunt etiam

ea quæ sequuntur in hoc loco Lactantii, tum etiam alius locus ejus ex libro iv *divinarum institutionum*, cap. 27, ubi de hac ipsa re agens scribit, *quidam ministrorum nostrorum sacrificantibus dominis assisterent.*

Intra. Non admonerem me mutasse pro eo quod Pamelius posuit *inter*, nisi ita me facere cogisset auctoritas veterum exemplarium. Quippe omnia, si duo tantum excipias, habent *intra*. Ita etiam habet editio Morellii.

Pectus admittens. Pamelius secutus auctoritatem codicis Camberonensis posuit *pectus sanguinem admittens.* Eam lectionem retinuit Rigaltius, Angli expunxerunt. Recte. Non extat enim in libris nostris neque in duobus Petavianis ab Albertino citatis.

Arcam suam. Hospinianus, lib. ii. cap. 5, de Templis afferens hunc locum sancti Cypriani multum disputat adversum nos, propterea quod Eucharistiam concludimus in arca sive techa vel armario, et ait nullum de includenda Eucharistia mandatum exstare vel Christi vel Apostolorum. Inutiliter profecto scripta illa sunt ab Hospiniano. Nam nos id facile concedimus. In illa Eclesiæ novitate, cum illa inter persecutores suos degeret, et in occulto Christiani peragerent divina mysteria, locus non erat tutus et certus in quo concludi posset Eucharistia. Itaque distribuabatur fidelibus a ministris, et unusquisque partem suam deferabat domum ut communionem acciperet. At postea, cum totus orbis factus fuisset christianus, decens et congruens visum est in loco certo et tuto eam reponere⁶⁴ ut ea statim distribuere sumere volentibus, non in occulto, ut in primis ecclesiæ sæculis, sed palam et publice et statim cum quis cuperet.

Domini sanctum. Id est Eucharistia, quam in initiis christianæ religionis unusquisque domum ferebat ut sibi ipse libere communionem corporis Christi impertiretur. Tertullianus in libro ii ad Uxorem: *Non sciet maritus quid secreto ante omnem cibum guset.* Vide quæ notamus ad librum de Bono patientiæ.

Manibus indignis. Codex Veronensis, unus meus, et duo Anglicani habent *inquinatis*.

nit. Documento minus ostensum est Dominum recedere cum negatur, nec immerentibus ad salutem prodesse quod sumitur, quando gratia salutaris in cinerem sanctitate fugiente mutatur. Quam multi quotidianè pœnitentiam non agentes, nec delicti sui conscientiam confitentis, immundis spiritibus adimplentur, quam multi usque ad insaniam mentis excordes dementiæ furore quatuntur? Nec necesse est ire per exitus singulorum, cum per orbis multiformes ruinas tam delictorum pœna sit varia quam delinquentium multitudo numerosa. Unusquisque delincret, non quid alius passus sit, sed quid pati et ipse mereatur. Nec evasisse se credat, si cum interim pœna distulerit, cum timere plus debeat quam sibi Dei iudicis ira servavit b.

XXVII. Nec sibi quominus agant pœnitentiam blandiantur qui etsi nefandis sacrificiis manus non contaminaverunt, libellis tamen conscientiam polluerunt. Et illa professio denegantis contestatio est christiani quod fuerat c abnuentis. Fecisse se dixit quidquid alius faciendo commisit. Cumque scriptum sit, *Nou potestis duobus dominis servire* (Matth. vi, 24), servivit sæculari domino qui obtemperavit ejus edicto; magis obaudivit humano imperio quam Deo. Viderit an minore vel dedecore vel crimine apud homines publicaverit quod admisit. Deum tamen judicem fugere et vitare non poterit, cum dicat Spiritus sanctus in Psalmis: *Quod est imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur* (Psal. cxxxviii, 16). Et iterum: *Homo videt in facie,*

LECTIONES VARIANTES.

- ^a Quotidie immundi *Bod.*, 1, 2, 3, 4. *Spir.*
^b Ira Dei reservavit *Bod.*, 1, 2, 3, 4. *Lam. Ebor. Lin. NC.*, 1. *Censura Oxon.*
^c Quod eum fuerat *Lam.*

A *Deus autem in corde* d (1 *Reg.* xvi, 7). Ipse quoque Dominus præmoneat et præstruat dicens: *Et scient omnes ecclesiæ quia ego sum scrutator renis et cordis* (Apoc. ii, 23). Perspicit ille abdita, et secreta atque occulta considerat. Nec Dei oculos potest aliquis evadere dicentis: *Ego Deus approximans, et non Deus de longinquo. Si absconditus fuerit homo in absconditis, ego ergo non video eum* e? *Nonne cælum et terram ego impleo* (Hier. xxiii, 25)? Videt ille eorda et pectora singulorum, et iudicaturus est, non tantum de factis, sed et de verbis et de cogitationibus nostris, omnium mentes voluntatesque conceptas in ipsis adhuc clausi pectoris latebris intuetur.

XXVIII. Denique quanto et fide majores et timore meliores sunt qui quamvis nullo sacrilecii aut libelli facinore constricti, quoniam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter et simpliciter confitentis, exomologesin conscientiæ faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam parvis licet et modicis vulneribus exquirunt, scientes scriptum esse: *Deus non deridetur* (Gal. vi, 7). Derideri et circumveniri Deus non potest nec astutia aliqua fallente deludi. Plus immo delinquit qui secundum hominem Deum cogitans evadere se pœnam criminis credit, si non palam crimen admisit. Christus in præceptis suis dicit: *Qui confusus me fuerit, confundet eum filius hominis* (Marc. viii, 38). Et Christianum se putat qui Christianus esse aut confunditur f aut veretur? Quomodo potest esse cum Christo qui ad Christum pertinere aut erubescit aut metuit?

- C ^d In cor *Ver. Ben.*
^e Non video eum? Videt ille *Ben. Lam. Ebor. NC.*, 1.
^f Aut deest in *Oxon.*

STEPH. BALUZII NOTÆ.

Sanctitate fugiente. Codex Seguierianus, sancto inde fugiente. Paulo ante dixit, In qua Domini sanctum fuit. Itaque ista lectio videtur esse melior. Sed non sum ausus mutare, quia reliqui libri præferunt sanctitate. Ea quippe lectio bonum quoque sensum constituit. Captabo autem hanc occasionem ut emendem extremam partem Epistolæ tertiæ Pelagii II ad episcopos Istricæ, ubi legitur sanctitate servante. Pro quo scribendum esse servavit docet vetus codex ex quo illa edita est. Ibidem paulo ante addenda sunt tria vocabula quæ excederunt veteri librario. Legendum igitur: Qui de iterando baptismo scripserat, in unitate catholica defunctum perhibuit. Ita Augustinus in libro de unico Baptismo, cap. 12.

Pœnitentiam non agentes... confitentis. Ista primum emersere e typographia Manutii. Inveni in tribus antiquis codicibus. Desunt autem in sexdecim et in editione Morellii.

Quam sibi. Antea in omnibus editionibus et in omnibus fere codicibus manuscriptis legebatur quem. Facile erat existimare repouendum esse quam. Et tamen eam lectionem, quam puto esse verissimam, inspiam reperi nisi in codice Remensi sancti Dionysii. Unus Anglicanus præfert que.

Ira. Hæc est scriptura viginti veterum exemplarium nostrorum et octo Anglicanorum. Eorum auctoritas mihi persuasit ut ita ponerem pro eo quod editiones habent censura, quamvis hæc quoque lectio bona sit et reperiat in quibusdam libris veteribus.

XXVII. — *Fugere. Antea legebatur subterfugere; quam lectionem ego arbitror esse optimam; verum auctoritas veterum librorum exegit ut mutarem. Sunt autem numero xvi comprobantes hanc mutationem.*

Absconditis. Duæ sunt hujus loci lectiones in codicibus manuscriptis. Quidam enim habent absconditis, alii abditis. Utraque lectio bona est.

Nonne cælum impleo. Hæc desunt in antiquis editionibus et in quindecim codicibus antiquis.

Conceptas. Codex Fuxensis, contemplans. Quæ lectio non est mala.

XXVIII. — *Fide majores. Veteres editiones, decem libri nostri, et sex Anglicani præferunt fide majore et timore meliore. Alii sexdecim ita quoque habent, nisi quod in illis scriptum est meliores. Quatuor habent majores. Epitome Laetantii cap. 43: Ingrato populo ab hereditate summoto, aliam sibi plebem fideiorem de exteris gentibus congregaret.*

Qui confusus. Ita veteres editiones et tredecim libri veteres. Tres alii habent: Qui confusus me fuerit, confundam et ego eum coram Patre meo qui in cælis est. Beccensis, Qui confusus fuerit me coram hominibus, confundet. Contra, in aliis duobus scriptum est: Qui me confessus fuerit, confitebitur eum filius hominis. Sic etiam supra, Epist. ix, pag. 18. At lectio quæ habet Qui confusus extat etiam supra, epist. lxiii, pag. 109. Ego puto hæc discrepantiam esse imputandam temeritati librorum.

Minus plane peccaverit non videndo idola, nec sub oculis circumstantis atque insultantis populi sanctitatem fidei profanando, non polluendo manus suas funestis sacrificiis, nec secleratis cibus ora maculando. Hoc eo proficit ut sit minor culpa, non ut innocens conscientia. Facilius potest ad veniam criminis pervenire. Non est tamen immunis a crimine. Nec cesset in agenda pœnitentia atque in Domini misericordia deprecanda, ne quod minus esse in qualitate delicti a videtur, in neglecta satisfactione cumuletur.

XXIX. Confiteantur singuli, quæso vos, fratres dilectissimi,¹⁹¹ delictum suum, dum adhuc qui deliquit in sæculo est, dum admitti confessio ejus potest, dum satisfactio et remissio facta per sacerdotes apud Dominum grata est. Convertamur ad Dominum mente tota; et, pœnitentiam criminis veris doloribus exprimentes, Dei misericordiam deprecemur. Illi se anima prosternat^b, illi mœstitia satisfaciatur^c, illi spes omnis incubat. Rogare qualiter debeamus dicit ipse: *Revertimini, inquit, ad me ex toto corde vestro, simulque et jejuniis et fletu et planctu; et scindite corda vestra, et non vestimenta vestra* (Joel ii, 12). Ad Dominum toto corde redeamus. Iram et offensam ejus jejuniis, fletibus, planctibus, sicut admonet ipse, placemus.

XXX. Lamentari cum putamus ex toto corde, jejuniis, fletibus, planctibus Dominum deprecari, qui ex primo criminis die lavacra quotidie cum feminis celebrat, qui, epulis affluentibus pastus et sagina largiore distentus, cruditates suas postridie ructat, nec cibos et potus suos cum pauperum necessitate communicat? Qui hilaris ac lætus incedit, quomodo mortem suam deflet? Cumque scriptum sit, *Non corrupetis effigiem barbæ vestræ* (Levit. xix, 27), barbam vellit et faciem suam comit? Et placere nunc cuiquam studet qui Deo displicet? An illa ingemiscit et plangit cui vacat cultum pretiosæ vestis induere nec indumentum

A Christi quod perdidit cogitare, accipere pretiosa ornamenta et monilia elaborata^d, nec divini et cœlestis ornatus damna deslere? Tu, licet indumenta peregrina et vestes sericas induas, nuda es. Auro te licet et margaritis gemmisque condecoras, sine Christi decore deformis es. Et quæ capillos tuos inficis, vel nunc in doloribus desine; et quæ nigri pulveris ductu^e oculorum liniamenta depingis, vel nunc lacrymis oculos tuos abluc. Si quem de tuis charum^f mortalitatis exitu perdidisses, ingemisceres dolenter et fleres, facie inculta, veste mutata, neglecto capillo, vultu nubilo, ore dejecto indicia mœroris ostenderes. Animam tuam, misera^g, perdidisti, spiritaliter mortua supervivere hic tibi et ipsa ambulans funus tuum portare cœpisti; et non acriter plangis, non jugiter ingemiscis, non te vel pudore criminis vel continuatione lamentationis abscondis! Ecce pejora adhuc peccandi vulnera, ecce majora delicta, peccasse nec satisfacere, deliquisse nec delicta deslere.

XXXI. Ananias, Azarias, Misabel, illustres ac nobiles pueri, quominus exomologesin Deo facerent nec inter flammam et camini exæstantis incendia quieverunt. Bene sibi licet conscii et Dominum fidei ac timoris obsequio sæpe promeriti, humilitatem tamen tenere et Domino satisfacere nec inter ipsa gloriosa virtutum suarum martyria destiterunt. Loquitur Scriptura divina: *Stans, inquit, Azarias precatus est, et aperuit os suum, et exomologesin faciebat Deo simul cum sodalibus suis in medio ignis* (Dan. iii, 25). Daniel quoque, post fidei atque innocentiae suæ multiplicem gratiam, post dignationem Domini circa virtutes ac laudes suas sæpe repetitam, jejuniis adhuc promereri Deum nititur, in sacco et in cinere volutatur, exomologesin faciens dolenter et dicens: *Dominus Deus magnus et fortis et metuendus, qui servas testamentum tuum et miserationes eis qui te diligunt et con-*

LECTIONES VARIANTES.

^a Minus esse delicti Lam. Ebor. NC. 1. Bod. 2. Len.

^b Illi se prosternat Ben.

^c Illius majestati satisfaciatur Voss., 1.

^d Laborata Lips. Gronov. ex codd. mss.

^e Nigro pulveris ductu Ver. Inductu Pem.

^f Sic codd. novem. Caris Oxon.

^g Animam tuam miseram Voss., 1, 2. Pem. Lin.

STEPH. BALUZI NOTÆ.

XXIX.—*Quæso vos, fratres.* Post ista sequebatur in libro Veronensi: *Confiteatur unusquisque delictum suum.*

Dum admitti confessio. Post mortem enim non admittitur. Exomologesin apud inferos non est, ut ait Cyprianus. Vide Pamelium.

Corde vestro. Codex Pithœanus addit *et ex tota anima vestra.*

XXX.—*Cum feminis.* Ita omnes editiones ante Pamelianam. Pamelius itaque expunxit has voces, tum quia illas non reperiebat in suis codicibus manuscriptis, tum quia iis opus non esse credebatur. Sane desunt in tredecim nostris. Verum exstant in aliis quindecim et in uno Anglicano. Non video autem cur expungi debeant, cum videam supra, in libro de *Habitu Virginum*, pag. 179, balnea promiscua cum viris et feminis interdici virginibus. Hinc enim colligitur feminas lavare consuevisse cum viris. Vide notas ad librum de *Habitu Virginum*, pag. 530.

¹⁹¹ *Barbam vellit.* Vide lib. in *Testimoniorum*, cap. 84; Savaronem et Sirmondum ad *Sidonium* lib. iv, Epist. 24. Vide etiam Franciscum (Georgium Ve-

netum in libro de *Harmonia mundi*, canticum ii, cap. 6, et notas nostras ad Gratianum dist. 22, cap. *Prohibete*, pag. 453.

Peccandi vulnera. Codex Lamonii habet *genera.*

Peccasse nec satisfacere. Quintillianus, lib. xi, cap. 1, *Tulissimum ergo pœnitentiæ confessio et satisfactio culpæ.* Tertullianus in libro de *Pœnitentia*: *Confessio enim satisfactionis consilium est.* Vide supra, pag. 538, ante *exomologesin factam.*

XXXI.—*In sacco.* Quinque libri veteres præferunt in *cilicio et sacco*, Seguerianus in *cinere, in cilicio*. Infra, in fine hujus libri, pag. 192, *strato sacco adherere in cinere et cilicio et sordibus.* Tertullianus in libro de *Pœnitentia* dixit, *sacco et cineri incubare, corpus sordibus obscurare, et in asperitudine sacci et horrore cineris.* Saccus, ut ait Hieronymus in Epistola ad Marellam de *Muneribus acceptis*, est signum orationis atque jejunii.

Qui servas. Veteres editiones et quatuor libri veteres addunt *et disponis.* Alii tres habent quidem *disponis*, sed non habent *servas.*

servant imperia tua; peccavimus, facinus admisimus, impii fuimus, transgressi sumus, ac deseruimus præcepta tua et iudicia tua; non audivimus verba puerorum tuorum Prophetarum quæ locuti sunt in nomine tuo super reges nostros et omnes gentes et super omnem terram. Tibi, Domine, iustitia, nobis autem confusio (Dan. ix, 4-7).

XXXII. Hæc mites, hæc simplices, hæc innocentes in promeranda Dei majestate ¹⁹³ fecerunt; et nunc satisfacere et Dominum rogare detrectant qui Dominum negaverunt! Quæso vos, fratres, aequiescite salubribus remediis, consiliis obedite melioribus; eum lacrymis nostris vestras lacrymas jungite, eum nostro gemitu vestros gemitus copulate. Rogamus vos, ut pro vobis Deum rogare possimus. Preces ipsas ad vos prius vertimus, quibus Deum pro vobis ut misereatur oramus. Agite pœnitentiam plenam, dolentis ac lamentantis animi probate mœstitiam.

XXXIII. Nec vos quorundam moveat aut error improvidus aut stupor vanus, qui, cum teneantur in tam gravi crimine, percussi sunt animi cœcitate, ut nec intelligant delicta nec plangant. Indignantis Dei major hæc plaga est, sicut scriptum est: *Et dedit illis Deus spiritum transpunctionis* (Isa. xxix, 40). Et iterum: *Dilectum veritatis non receperunt ut salvi fierent; ac propterea mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed sibi placent in iniustitia* (II Thess. ii, 40). Injuste sibi placentes et transpunctæ mentis alienatione dementes Domini præcepta contemnunt, medellam vulneris negligunt ^b, agere pœnitentiam nolunt. Ante admissum facinus improvidi, post facinus obstinati, nec prius stabiles, nec postmodum supplices. Quando debuerant stare, jacuerunt; quando jacere et prosternere se Deo debent, stare se opinantur. Pacem sibi ultro nemine dante sumpserunt. Falsa pollicitatione seducti et apostatis ac perfidis janneti, errorem pro veritate suscipiunt. Communicationem

non communicantium ratam ducunt; hominibus contra Deum credunt, qui contra homines Deo non crediderunt.

XXXIV. Ejusmodi homines quantum potestis effugite ^c, perniciosi contactibus adhærentes salubri cautione vitate. Sermo eorum sicut cancer serpit, colloquium velut contagium transit, noxia et venenata persuasio persecutione ipsa pejus interficit. Illic superest pœnitentia quæ satisfaciat; qui autem pœnitentiam eriminit tollunt, satisfactionis viam elaudunt. Ita fit ut, dum temeritate quorundam vel promittitur salus falsa vel creditur, spes veræ salutis adimatur.

XXXV. Vos vero, fratres dilectissimi, quorum timor in Deum pronus est, et in ruina licet animus constitutus, mali sui memor est, pœnitentes ac dolentes peccata vestra perspicite, gravissimum conscieutiæ crimen agnoscite, ad intelligentiam delicti vestri oculos cordis aperite, nec desperantes misericordiam Domini, nec tamen jam veniam vindicantes. Deus, quantum patris pietate, indulgens ^d semper ^e et bonus est; tantum iudicis majestate metuendus est. Quam magna deliquimus, tam granditer desicemus. Alto vulnere diligens et longa medicina non desit. Pœnitentiæ crimine minor non sit. Putasne tu Dominum cito ^f posse placari, quem verbis perfidis abnisti, cui patrimonium præponere maluisti, ejus templum sacrilega contagione violasti? putas facile eum misereri ^g tui, quem tuum non esse dixisti? Orare oportet impensus et rogare, diem luctu transigere, vigiliis noctes ac stilibus ducere, tempus omne lerypopsis lamentationibus occupare, stratos ^h solo adhærere, in cinere et cilicio et sordibus volutari, post indumentum Christi perditum nullum jam velle vestitum, post diabolici cibum malle jejunium, justis operibus incumbere, quibus peccata purgantur, eleemosynis frequenter insistere, quibus a morte animæ liberantur. Quod adversarius auferebat Christus acci-

LECTIONES VARIANTES.

^a Gloria addunt edd. ab Erasmo ad Oxon. usque.

^b Negligentes I an. Ebor. Bod. 2.

^c Fugite Oxon. codd. Pen. N.C. 2.

^d Clemens Pen. Voss. 2.

^e Semper, semper et bonus Pen.

^f Sic octo codd. Anglic. Cito deest in impr. vell.

^g Posse misereri tu Pen.

^h Strato solo Affluit Thu. Foss. Stratos solo adhærere cineri Oxon. Lips.

STEPH. BALUZI NOTE.

Tibi, Domine, iustitia. Erasmus edidit: *Tibi, Domine, gloria, tibi iustitia.* Sed ego vocem *gloria* nuspiam reperi in codicibus manuscriptorum. Non exstat autem in capite in Prophetiæ Danielis, ex quo ista suscipia sunt.

XXXIII.—*Crari crimine.* Quatuordecim libri nostri et octo Anglicani præferunt hæc lectionem pro eo quod alibi scriptum est *grandi*.

XXXIV.—*Transiit.* Ita vulgo libri veteres et editiones. Quidam tamen aliter habent. In duobus enim legitur *transfigit*, in alio denum *transcingit*.

Illic superest. Pamelinus posuit *illic sola superest* ex manuscriptis et veteri exensso. At vox *sola*, quæ inutilis est, deest in omnibus libris nostris præter unum Gratianopolitanum et in septem Anglicanis.

XXXV.—*Orare oportet.* Beatus Rhenanus, cum multa de Pœnitentiâ et Confessione dixisset in argumento libri Tertulliani de Pœnitentiâ, alenum

velut complementum observationum suarum describit hunc Cypriani locum. Interim admoneo argumentum illud Beati Rhenani deesse in posterioribus editionibus operum Tertullianicorum.

Quod adversarius auferebat. Infra in libro de *Opere et Eleemosynis*, pag. 243: *Patrimonium Deo creditum nec republica eripit nec fiscus invadit.* Sanctus Augustinus, in libro *L Homiliarum*, Homilia 48: *Hoc tollit fiscus quod non accipit Christus.* Vide eundem, Enarratione in Psal. cxlvi. Lactantius, c. 8 de Mortibus Persecutorum: *Cruentissimus fiscus male partis opibus affluebat.* Plinius in Panegyrico Trajani: *Sæpius vincitur fiscus, cujus mala causa nunquam est nisi sub bono principe.* In Epitome Victoris legitur Trajanum fiscum voeasse licentem, quod eo crescente artus reliqui tabescant. Symmachus in relatione pro ara Victoriæ: *Fiscus bonorum principum non sacerdotum damnis, sed hostium spoliis au-*

piat. Nec teneri jam nec amari patrimonium debet, A quo quis et deceptus et victus est. Pro hoste vitanda res, pro latrone fugienda, pro gladio metuenda possidentibus¹⁹³ et veneno: ad hoc tantum profuerit quod remansit ut inle crimen et culpa redimatur. Incunctanter et largiter fiat operatio, census omnis in medellam vulneris erogetur, opibus^a et facultatibus nostris qui de nobis^b iudicaturus est Domino sceneretur. Sic sub Apostolis fides vigit: sic primus credentium populus Christi mandata servavit. Prompti erant, largi erant^c, distribuendum per Apostolos totum dabant, et non talia delicta redimebant.

XXXVI. Si prece[m] toto corde quis faciat, si veris poenitentia[m] lamentationibus^d et lacrymis ingemiscat, si ad veniam delicti sui Dominum justis et continuis operibus inflectat, misereri talium potest qui et B misericordiam suam protulit dicens: *Cum conversus ingemueris, tunc salvaberis, et scies ubi fueris (Isa. xxx, 15)*. Et iterum: *Nolo mortem morientis^e, dicit Dominus, quantum ut revertatur et vivat. (Ezech. xxxiii, 11.)* Et Johel propheta pietatem Domini, Domino ipso

monente, declarat^f: *Revertimini, inquit, ad Dominum Deum vestrum, quoniam misericors et pius est et patiens et multa miserationis, et qui sententiam flectat adversus malitias irrogatas (Joel. ii, 15)*. Potest ille indulgentiam dare, sententiam suam potest si ille deflectere. Poenitenti, operanti, roganti potest clementer ignoscere, potest in acceptum referre quicquid pro talibus et pejerint martyres et fecerint sacerdotes. Vel si quis plus eum suis satisfactionibus moverit, si ejus iram, si indignantis offensam justa deprecatione placaverit, dat ille et arma rursus quibus victus s armetur, reparat et corroborat vires quibus fides instaurata vegetetur. Repetet certamen suum miles, iterabit aciem, provocabit hostem, et quidem factus ad praelium fortior per dolorem. Qui sic Deo satisfecerit, qui poenitentia facti sui, qui pudore delicti^h, plus et virtutis et fidei de ipso lapsus sui dolore conceperit, exauditus et adjutus a Domino, quam contumaxerat, nuper laetam faciet Ecclesiam; nec jam solam Dei veniam merebitur, sed et coronam.

LECTIONES VARIANTES.

^a Operibus *Lin. Pem. NC. 2. Bod. 3.*

^b Qui de bonis *Thu. Foss.*

^c Largi erant ad distribuendum *Pem.*

^d Lamentis *Lin. Ebor.*

^e Peccatoris *Lin.*

^f Declarat dicens *Bod. 2. Lam. Ebor.*

^g Virtus armetur *Bod. 1.*

^h Poenitentiam facti sui, qui pudorem delicti *Bod. 1, 3, 4. Thu.*

STEPH. BALUZII NOTÆ.

getur. Novella Anthemii A. de Bonis vacantibus: *Neque enim aliud imperatoris majestati videtur accommodum quam commune jus omnibus reservare subjectis et nihil amplius bonis licere principibus nisi quod liceat privatis.* Ammianus Marcellinus lib. xxviii, agens de prefectura Olybrii, ait: *Calumniarum acerimus insectator, fisci lucra unde poterat intercensens.*

Veneno. Quædam editiones habent *vendenda*, capique lectionem magis probat Pamelius. Nostram præbent sexdecim libri nostri et undecim Anglicani. Neque dubium esse potest quin sit verissima. Eandem præferunt omnes veteres editiones, etiam Manutiana et Morelliana.

Domino sceneretur. Ita scribere placuit ideo quia ita loquitur Cyprianus in libro de *Habitu Virginum*, pag. 167. Sic etiam habent quidam libri veteres et editio Spirensis, tum etiam Veneta vetus. Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos: *Deo scenerat.* Martialis, lib. 1, Epig. 44: *Hæc omnis fenerat una deos.*

XXXVI.—*Deflectere.* Codex Moysi-iaccensis addit *delicta remittere.*

Dat ille arma. Codex Lamoni: *Dat ille arma justitiæ quibus justus armetur.*

Dei veniam merebitur. Id est consequetur, ut ait Lactantius, lib. iv, cap. 17.

LIBER

DE UNITATE ECCLESIE.

ARGUMENTUM. — Occasione schismatis Novatiani, ut D suos Carthaginenses deterreret, alioqui non multum ab illo abhorrentes, propter Novatum et alios quosdam suæ Ecclesie presbyteros totius tragædiæ auctores, librum hunc conscripsit Cyprianus. Atque in primis, postquam, adversus illorum insidias communitos, ad constantiam hortatus est, here-

seon causam esse docet quod caput Ecclesie non quaeritur, primatus Petri contemnitur, et cathedra ac Ecclesia una et Episcopatus unus deseritur. Deinde tum Scripturis tum figuris Veteris et Novi Testamenti unitatem Ecclesie comprobatur. Porro Novatiani ambitionem in invadendo Episcopatu Romano, velut aliud agens, paucis prosecutus, late deducti

STEPH. BALUZII NOTÆ.

¹⁹³ Cum in editione Anglicana præclare ostensum sit et probatum verum hujus libri titulum esse DE UNITATE ECCLESIE, uti citatur ab antiquis, et uti præferunt omnes fere veteres libri, etiam Seguerianus, cum sententiam, que mihi videtur esse optima, sequi-

placuit. Illud tantum addam, Franciscum Balduinum in Epistola ad Lucanum sive Calvinum præfixa ejus Annotationibus in Optatum testari se, dum Tridenti esset, id ipsum legisse in codice Apulo Antonii Augustini.